

Jouni Kaartinen

**PÄÄMIEHEN PERUSOIKEUDET JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS YLEISESSÄ
EDUNVALVONNASSA**

**PÄÄMIEHEN PERUSOIKEUDET JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS YLEISESSÄ
EDUNVALVONNASSA**

Jouni Kaartinen
Opinnäytetyö
Syksy 2016
Liiketalouden koulutusohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma, Oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehto

Tekijä: Jouni Kaartinen

Opinnäytetyön nimi: Päämiehen perusoikeudet ja itsemääräämisoikeus yleisessä edunvalvonnassa

Työn ohjaaja: Suvi Röytiö

Työn valmistuslukupäivä ja -vuosi: Syksy 2016

Sivumäärä: 48 + 1

Opinnäytetyön aiheena on päämiehen perusoikeudet ja itsemääräämisoikeus yleisessä edunvalvonnassa. Tavoitteena on selvittää, kuinka ne käytännössä toteutuvat. Tavoitteena on myös selvittää, kuinka päämiehen kuuleminen ja yhteistoiminta päämiehen kanssa toteutuvat. Lisäksi opinnäytetyö selvittää päämiehen läheisten oikeutta saada tietoja päämiehen taloudellisista asioista.

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmänä on lainoppi, ja tutkimus on luonteeltaan laadullinen. Aineistonkeruu suoritettiin syksyllä 2016 haastattelemalla kahta Kainuun edunvalvontatoimiston yleistä edunvalvojaa. Keskeisimpiä lähteitä ovat holhoustoimilaki, Suomen perustuslaki sekä Johanna Tornbergin ja Matti Kuulialan kirjoittama Suomen edunvalvontaoikeus.

Opinnäytetyön tulosten pohjalta voidaan todeta, että päämiehen perusoikeuksien turvaaminen on edunvalvojan ja maistraatin vastuulla. Päämiesten itsemääräämisoikeus turvataan jo lain tasolla, ja sitä saa rajoittaa ainoastaan lievimmän puuttumisen periaatteen mukaisesti. Päämiehiä ei saa julistaa vajaavaltaisiksi, jos lievimmät keinot riittävät turvamaan päämiehen edun. Edunvalvojan tulee lain mukaan kuulla päämiestä, kun hän tekee päämiehen kannalta tärkeänä pidettäviä päätöksiä, ja päämiehen mielipide tulee ottaa huomioon päätöksiä tehdessä. Päämiehen läheisten mahdollisuus saada tietoja päämiehen taloudellisista asioista riippuu päämiehen suostumuksesta tietojen luovuttamiseen. Jos suostumusta ei ole annettu, edunvalvojat eivät kerro päämiehen asioista ulkopuolisille kuin yleisellä tasolla.

Työstä on rajattu pois yksityisten edunvalvojen suorittama edunvalvontatyö, vaikka useimmat edunvalvontaa koskevat säännökset koskevat myös yksityisiä edunvalvojia. Jatkotutkimusaiheena voisikin olla aiheen tutkiminen yksityisten edunvalvojen näkökulmasta.

Asiasanat: perusoikeudet, itsemääräämisoikeus, kuuleminen, yhteistoiminta, päämiehen etu, edunvalvoja, vaitiolovelvollisuus

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree programme in Business Economics, option of Law and Administration

Author: Jouni Kaartinen

Title of thesis: The client's basic rights and autonomy in general trusteeship

Supervisor: Suvi Röytiö

Term and year when the thesis was submitted: Autumn 2016 Number of pages:48 + 1

The subject of the thesis is the client's basic rights and autonomy in general trusteeship. The goal of this study is to find out how the client's basic rights and autonomy, and the hearing of the client and the co-operation with them realize in practice. Furthermore, the goal is to find out what are the rights of the client's next of kin in gaining information on the client's financial matters.

The theoretical background of the thesis is in jurisprudence, and the study is qualitative in nature. The data consists of two interviews in which two general trustees in Kainuu legal aid office were questioned. The interviews were carried out in autumn 2016. The key sources in this study are the guardianship law, The Constitution of Finland, and *Suomen edunvalvontaoikeus* by Johanna Tornberg and Matti Kuuliala.

The deduction of the thesis is that the trustee and the register office are responsible for ensuring the client's basic rights. The client's autonomy is guaranteed by law, and the only way to restrict the autonomy is by the principle of mildest interference. The client may not be declared incompetent if the mildest interference is enough to secure the client's interests. According to the law, the trustee should consult the client when making important decisions regarding them, and the client's opinion should be taken into consideration. The client's next of kin may receive information on the client's financial matters only with the consent of the client. Without the consent, the trustees may relate the client's matters to outsiders only on general level.

The trusteeship of private trustees is excluded from the thesis, although most of the regulations involving trusteeship concern the private trustees as well. One way to continue this study would be to take also the private trustees' perspective into account.

Keywords: basic rights, autonomy, hearing, co-operation, client's benefit, trustee, professional secrecy

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	YLEINEN EDUNVALVONTA	9
2.1	Edunvalvonnan tarve ja kelpoisuus toimia edunvalvojana.....	9
2.2	Edunvalvonnan tasot.....	11
2.3	Toimenpiteet edunvalvonnan aikana.....	12
3	PERUSOIKEUDET JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS	15
3.1	Perusoikeudet	15
3.1.1	Lain mukaiset perusoikeudet	16
3.1.2	Perusoikeudet edunvalvonnassa	18
3.2	Itsemääräämisoikeus	19
4	KUULEMISVELVOLLISUUS JA YHTEISTOIMINTA	23
4.1	Päämiehen mielipiteen merkitys.....	26
4.2	Eräs eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu	27
5	LÄHEISTEN MAHDOLLISUUS SAADA TIETOJA PÄÄMIEHEN TALOUDELLISISTA ASIOISTA.....	30
5.1	Laissa olevat säännökset tietojen luovuttamisesta	30
5.2	Läheisten tiedonsaantioikeus päämiehen kuoltua	33
5.3	Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotto	33
5.4	Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän suositus.....	34
6	YLEISTEN EDUNVALVOJIEN HAASTATTELU	36
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	41
8	POHDINTA	45
	LÄHTEET.....	47
	LIITTEET	49

1 JOHDANTO

Suomessa ihmisten elinikä nousee tasaisesti ja yksineläjien määrä kasvaa. Yhä useammat ihmiset eivät mene naimisiin ja hanki perhettä, vaan he pysyvät tietoisesti lapsettomina. Puolison tai kumppanin kuoltua voi olla tilanne, ettei ole ketään tuttavaa tai sukulaista, joka voisi hoitaa taloudellisia asioita, kun itse ei enää siihen kykene. Siksi valtio järjestää yleistä edunvalvontaa, jolla turvataan näiden ihmisten taloudellisten asioiden hoitaminen ja sitä kautta heidän hyvinvointinsa. Valtion oikeusaputoimistojen edunvalvontayksiköissä yleiset edunvalvojat ja heitä avustava henkilökunta hoitavat työkseen ihmisten taloudellisia asioita.

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, miten päämiehen perusoikeudet ja itsemääräämisoikeus turvataan yleisessä edunvalvonnassa. Olen rajannut tutkimukseni yleiseen edunvalvontaan, jottei tutkimuksesta tulisi liian laaja, vaikkakin samat säännökset koskevat suurimmalta osin sekä yleisiä että yksityisiä edunvalvojia. Rajauksen yhtenä perusteena on myös se, että haastattelemani edunvalvojat ovat yleisiä edunvalvojia, sillä yksityisten edunvalvojien löytäminen haastateltavaksi olisi ollut vaikeaa.

Aiheen valintaan vaikutti erityisesti se, että suoritin työharjoittelun Kainuun edunvalvontatoimistossa. Hoidin siellä päämiesten taloudellisia asioita, kuten laskujen maksamista, erilaisten tukien hakemista ja myös päämiesten neuvontaa puhelimitse. Harjoittelun jälkeen luin uutisia, joissa eduskunnan oikeusasiamies oli huomauttanut yleisiä edunvalvojia päämiehen asunnon siivoamiseen liittyvässä asiassa. Tapauksessa käsiteltiin päämiehen perusoikeuksia ja oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Näistä uutisista heräsi mielenkiinto selvittää, miten asiat käytännössä hoidetaan, sillä harjoittelun aikana niistä ei ollut puhetta. Pysin opinnäytetyössäni myös selvittämään, miten kuulemis- ja yhteistoimintavelvollisuus käytännössä toteutetaan yleisessä edunvalvonnassa. Harjoittelun aikana minulle selvisi lisäksi, ettei päämiehen läheisille anneta kovin helposti tietoja päämiehen tilanteesta, ja koin asian yllättäväksi. Sen takia käsitelenkin tässä opinnäytetyössä läheisten tiedonsaantioikeutta.

Opinnäytetyössäni pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Miten päämiesten itsemääräämisoikeus ja perusoikeudet turvataan edunvalvonnassa?
- Miten yhteistoiminta ja kuuleminen käytännössä toteutuvat?
- Miten kuuleminen toteutetaan, ja millaisissa asioissa kuulemista ei tarvitse tehdä?
- Millaisissa tilanteissa päämiehen läheisille annetaan tietoja päämiehen taloudellisesta tilanteesta?

Opinnäytetyöni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, ja olen tukenut työn teoriaperustaa haastatteleamalla kahta Kainuun edunvalvontatoimiston yleistä edunvalvojaa. Laadullisessa tutkimuksessa on tarkoituksena tosielämän kuvaaminen, joten se sopi hyvin tutkimusmenetelmäksi tähän opinnäytetyöhön. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on pyrkimyksenä löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa jo olemassa olevia totuusväittämiä. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161.)

Laadulliselle tutkimukselle tyypillinen piirre on suosia ihmistä tiedonkeruun instrumenttina. Tutkija luottaa enemmän omiin havaintoihinsa ja keskusteluihin tutkittaviensa kanssa kuin mittausvälineillä hankittavaan tietoon. Laadullisessa tutkimuksessa kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti, ei satunnaisotoksen menetelmää käyttäen. Laadullisen tutkimuksen tutkimussuunnitelma muotoutuu tutkimuksen edetessä. Tutkimus voidaan toteuttaa joustavasti, ja suunnitelmia voidaan muuttaa olosuhteiden mukaisesti. (Hirsijärvi ym. 2009, 164.) Tämä oli minulle tärkeää, sillä haastattelujen toteutuminen ja niiden ajankohta ei ollut varmaa, joten oli hyvä, että pystyin kesken työn muuttamaan suunnitelmiani.

Opinnäytetyön lainopillinen puoli ilmenee siten, että olen työssäni käyttänyt lähteinä lakeja, niiden esitöitä, oikeuskirjallisuutta ja asiaan liittyviä oikeustapauksia. Päälähteitä ovat olleet holhoustoimilaki, Suomen perustuslaki ja Matti Kuulialan ja Johanna Tornbergin teos Suomen edunvalvontaoikeus 2015.

Opinnäytetyön luvussa kaksi kerrotaan yleisestä edunvalvonnasta, edunvalvonnan tarpeesta ja edunvalvonnan tasoista. Kolmannessa luvussa keskitytään perusoikeuksiin ja itsemääräämisoikeuteen. Neljännessä luvussa olen keskittynyt kuulemis- ja yhteistoimintavelvollisuuden käsittelyyn, ja alaluvussa 4.2 olen käsitellyt erään eduskunnan oikeusasiamiehen aiheeseen antaman ratkaisun. Viidennessä luvussa kerron läheisten tiedonsaantioikeudesta päämiehen taloudellisiin asioihin. Kuudennessa luvussa esittelen aineistoni eli yleisten edunvalvojien haastattelun. Seitsemäs luku

sisältää pohdintaa, jossa olen analysoinut kirjoittamaani teoriaa ja edunvalvojen haastattelua. Kyseisessä luvussa esitän myös johtopäätöksiä ja vastauksia tutkimuskysymyksiin. Luvusta kahdeksan löytyy pohdinta, jossa käsittelen raportin luotettavuutta ja onnistumista. Pohdinnassa tuon esille myös mahdollisen jatkotutkimusaiheen. Raportin lopusta löytyvät käytetyt lähteet sekä liitteenä edunvalvoille tehdyn haastattelun kysymykset.

2 YLEINEN EDUNVALVONTA

2.1 Edunvalvonnan tarve ja kelpoisuus toimia edunvalvojana

Yleisen edunvalvonnan ja holhustoimen tarkoituksena on auttaa ja valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät kykene itse hoitamaan omia taloudellisia asioitaan. Tavallisia syitä kykene-mättömyyteen ovat muun muassa sairaudet, henkilön alaikäisyys, henkilön vajaavaltaisuus, tai henkilön poissaolo. Holhustoimilain mukaan vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä tai henkilöä, joka on yli 18-vuotias ja vajaavaltaiseksi julistettu (Laki holhustoimesta 1.4.1999/442 1—2§).

Edunvalvonnan tarpeen tultua esiin maistraatti eli holhousviranomainen selvittää joko hakemuksen tai ilmoituksen pohjalta, tarvitseeko henkilö edunvalvontaa. Maistraatti määrää edunvalvojan itse, jos henkilö on itse hakenut edunvalvojan määräämistä ja pyytänyt, että tietty henkilö määrättäisiin hänen edunvalvojakseen. Jos hakija ei ymmärrä, mitä edunvalvojan määrääminen hänen kannaltaan merkitsee, edunvalvojan määrää käräjäoikeus. Käräjäoikeus määrää edunvalvojan myös tilanteissa, joissa hakemus edunvalvojan määräämiseksi on tullut joltain muulta kuin henkilöltä itseltään. (Laki holhustoimesta 4, 8, 10, 12 §: t.)

Holhustoimilain mukaan alaikäisen henkilön edunvalvojana toimii ensisijaisesti hänen huoltajansa, mutta tuomioistuin voi vapauttaa huoltajan edunvalvojatehtävästä ja tarvittaessa määrätä toisen henkilön alaikäisen edunvalvojaksi. Täysi-ikäisen henkilön edunvalvojana toimii henkilö, jonka tuomioistuin tai holhousviranomainen on määrännyt. Tuomioistuin tai holhousviranomainen voi tarvittaessa määrätä useampia edunvalvojia ja päättää tehtävien jaosta edunvalvojien kesken. (Laki holhustoimesta 4 §.)

Edunvalvojaksi voidaan lain mukaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa suostumuksensa tehtävän hoitamiseen. Sopivuutta arvioitaessa otetaan huomioon muun muassa edunvalvojaksi esitetyn taito, kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus. Vajaavaltainen henkilö ei voi toimia toisen edunvalvojana, joten alaikäisen huoltajan lapselle on määrättävä edunvalvoja, ja lapsen vanhemmasta tulee edunvalvoja, kun hän täyttää 18 vuotta. (Laki holhustoimesta 5—6 §: t.)

Edunvalvojana voi siis toimia henkilön sukulainen, tuttava tai muu läheinen henkilö. Edunvalvojan tehtävä on kuitenkin vaativa, ja siinä täytyy hallita monia taloudellisia asioita ja toimiminen eri viranomaisten kanssa. Siksi valtio järjestää edunvalvontapalveluja sellaisille henkilöille, joilla ei ole muita henkilöitä, jotka kykenisivät hoitamaan heidän asioitaan. Valtion oikeusaputoimistoissa työskentelee yleisiä edunvalvoja ja heitä avustavia henkilöitä, jotka hoitavat työkseen ihmisten taloudellisia asioita. Edunvalvontapiirien tehtävänä on vastata edunvalvontapalveluiden tasapuolisesta tarjonnasta ja siitä, että edunvalvontapalveluita on riittävästi saatavilla ympäri valtakuntaa. (Laki valtios oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 17.6.2016/477 1 §.)

Edunvalvontapalveluita järjestävät valtios oikeusapu- ja edunvalvontapiirit, ja palveluita tuottavat piirien oikeusaputoimistot ja edunvalvontatoimistot. Edunvalvontapalvelujen tuottaminen on huolettimista sitä, että holhoustoimilaissa tarkoitettuja edunvalvojan tehtäviä varten on saatavissa alueellisesti riittävä määrä edunvalvontapalveluita. Edunvalvontatoimistoissa työtä tekevät johtava yleinen edunvalvoja, tarvittava määrä yleisiä edunvalvoja ja heitä avustavaa henkilökuntaa. (Laki valtios oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 1—3 §: t.)

Edunvalvontatoimistot voivat myös ostaa edunvalvontapalveluita yksityisiltä toimijoilta. Oikeusministeriön kanssa neuvoteltuaan edunvalvontapiiri voi ostaa palveluita, jos se palveluiden alueellisen saatavuuden tai muun syyn vuoksi on tarpeen. Palveluita voi ostaa toimijalta, jolla on tehtävän hoitamiseen riittävä taito ja voimavarat ja jonka muut tehtävät tai toiminnan luonne ja tarkoitus eivät vaaranna edunvalvonnan puolueettomuutta ja asianmukaista hoitamista. (Laki valtios oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 4 §.)

Yleisen edunvalvojan kelpousuudesta säädetään laissa niin, että hänellä tulee olla sellainen taito, kokemus ja koulutus, jota tehtävän asianmukainen hoitaminen edellyttää. Johtavan yleisen edunvalvojan virkaan koulutuksena edellytetään soveltuvaa ylempää korkeakoulututkintoa ja yleisen edunvalvojan virkaan soveltuvaa korkeakoulututkintoa. Yleinen edunvalvoja voi olla esteellinen edustamaan päämiestä, jos hän itse on edustanut vastapuolta samassa tai muussa sellaisessa asiassa, jossa tietoon tulleilla seikoilla voi olla merkitystä asiassa (Laki valtios oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 15, 17 §: t.)

Edunvalvontamääräykset jaetaan edunvalvontapiirin palvelun tuottajien kesken päämiehen kotikunnan, kielen, asian laadun tai muiden vastaavien seikkojen perusteella. Holhustoimesta annetun lain 5 §:ssä suostumuksen antamisesta säädettyä ei sovelleta oikeusapu- ja edunvalvontapiiriin

edunvalvontatoimiston yleisen edunvalvojan määräämiseen. (Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 16 §.) Holhoustoimilain 5 §:ssä säädetään, että edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa, eli edunvalvojan on suostuttava tehtäväänsä (Laki holhoustoimesta 5 §).

2.2 Edunvalvonnan tasot

Holhoustoimilain mukaan sille, joka ei ole vajaavaltainen, voidaan määrätä edunvalvoja, jos hän tarvitsee tukea asioittensa hoitamisessa. Vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18 vuotta täyttänyttä henkilöä ja sellaista yli 18 vuotta täyttänyttä henkilöä, joka on julistettu vajaavaltaiseksi. Jos pelkkä edunvalvojan määrääminen ei riitä turvaamaan henkilön etua, niin hänen toimintakelpoisuuttaan voidaan rajoittaa ja näin syventää edunvalvonnan tasoa. (Laki holhoustoimesta 2—3 §: t.)

Jos täysi-ikäinen on kykenemätön huolehtimaan taloudellisista asioistaan ja hänen varallisuusasemansa, toimeentulonsa tai muun tärkeät etunsa ovat vaarassa, eikä pelkkä edunvalvojan määrääminen riitä yksin turvaamaan hänen etuaan, voi tuomioistuimien rajoittaa hänen toimintakelpoisuuttaan. Toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa siten, että päämies saa tehdä tiettyjä oikeustoimia tai vallita tiettyä omaisuuttaan yhdessä edunvalvojan kanssa. Tästä seuraava vaihe on se, että päämiehellä ei ole kelpoisuutta tehdä tiettyjä oikeustoimia tai oikeutta vallita tiettyä omaisuuttaan. Viimeisin ja ankarin keino on julistaa henkilö vajaavaltaiseksi. (Laki holhoustoimesta 18 §.)

Vajaavaltaisella ei ole oikeutta vallita omaa omaisuuttaan eikä tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia. Hän voi kuitenkin tehdä oikeustoimia, jotka ovat olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Vajaavaltainen voi kuitenkin tehdä henkilöä koskevia päätöksiä, esimerkiksi päätöksen mennä naimisiin, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. (Laki holhoustoimesta 23—24 §: t.)

Edunvalvontajärjestelmä voidaan esittää kuusiportaisen luettelon muodossa. Kun päämiehen kelpoisuutta ei ole rajoitettu, edunvalvoja on erityinen tukeva edunvalvoja tai yleinen tukeva edunvalvoja. (Välimäki 2008, 30). Edunvalvonnan lievin muoto on erityinen tukeva edunvalvoja, jolloin edunvalvojan kelpoisuus koskee vain määrättyjä asioita, oikeustoimia tai omaisuutta (Laki holhoustoimesta 8.3 §). Yleisen tukevan edunvalvojan kelpoisuus koskee kaikkia päämiehen asioita. (Laki

holhoustoimesta 8.1). Edunvalvojan määrääminen päämiehen tueksi ei rajoita päämiehen omaa toimintakelpoisuutta ja oikeutta tehdä päteviä oikeustoimia (Laki holhoustoimesta 14 §). Edunvalvoja määrätään ainoastaan päämiehen avuksi ja tueksi tai päämiehen rinnalle oikeustoimista päättämään ja omaisuutta vallitsemaan (Välimäki 2008, 30).

Jos päämiehen toimintakelpoisuutta on rajoitettava, lievin tapa on velvoittaa hänet yhteistoimintaan edunvalvojan kanssa. Tällöin voidaan määrätä, että määräystä omaisuudesta tai oikeustoimesta ei kumpikaan voi tehdä yksin, vaan päätös edellyttää kummankin myötävaikutusta (Laki holhoustoimesta 18.1 §). Jos edunvalvojan kelpoisuus koskee ainoastaan määrättyä omaisuutta tai oikeustoimia, edunvalvojaa voidaan kutsua erityiseksi yhteistoimivaksi edunvalvojaksi. Kun edunvalvojan toimivalta koskee päämiehen kaikkia taloudellisia asioita ja kaikkea päämiehen varallisuutta, voidaan puhua yleisestä yhteistoimivasta edunvalvojasta. (Välimäki 2008, 43.)

Päämiehen toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa omaisuuksittain tai oikeustoimittain siten, ettei päämiehellä ole lainkaan kelpoisuutta vallita tiettyä omaisuutta tai tehdä tiettyjä oikeustoimia (Laki holhoustoimesta 18.1 §). Asioissa, joissa päämiehen toimintakelpoisuus on rajoitettu, toimivalta kuuluu yksinomaan edunvalvojalle. Tällaisessa tapauksessa voidaan puhua erityisestä yksin toimivasta edunvalvojasta. (Välimäki 2008, 43—44.)

Kaikista järein edunvalvonnan muoto on julistaa henkilö vajaavaltaiseksi. Silloin päämiehellä ei ole kelpoisuutta tehdä päteviä oikeustoimia ja vallita omaa omaisuuttaan (Laki holhoustoimesta 23.1 §). Päämies voi kuitenkin päättää henkilöön koskevasta asiasta, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen (Laki holhoustoimesta 23.2 §). Päämies voidaan julistaa vajaavaltaiseksi, jos päämies ei kykene huolehtimaan omista taloudellisista asioistaan, päämiehen varallisuusasema, toimeentulo ja muut tärkeät edut ovat vaarassa, eivätkä lievemmat suojakeinot riitä turvaamaan päämiehen etua (Laki holhoustoimesta 18.2 §). Kun edunvalvojan toimivalta koskee melkein kaikkia päämiehen taloudellisia asioita, häntä voidaan kutsua yleiseksi yksin toimivaksi edunvalvojaksi (Välimäki 2008, 47).

2.3 Toimenpiteet edunvalvonnan aikana

Edunvalvojan tehtävänä on siis päämiehen omaisuudesta ja taloudellisista asioista huolehtiminen. Holhoustoimilain mukaan edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestään tämän omaisuutta ja

taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa ja tuomioistuimen päätöksellä myös henkilöä koskevissa asioissa. Edunvalvoja ei lain mukaan ole oikeutettu antamaan päämiehen puolesta suostumusta avioliittoon tai lapseksiottamiseen, tunnustamaan isyyttä, hyväksymään isyyden tunnustamista, tekemään tai peruuttamaan testamenttia eikä edustamaan päämiestään muussa sellaisessa asiassa, joka on näihin rinnastuvin tavoin henkilökohtainen. (Laki holhoustoimesta, 29§.)

Edunvalvoja voidaan myös määrätä huolehtimaan jostain yksittäisestä asiasta, kuten esimerkiksi kiinteistön myymisestä päämiehen puolesta (Laki holhoustoimesta 8 §). Tällaisessa tilanteessa edunvalvojan tehtävä päättyy, kun kiinteistön myynti on lopullisesti valmis (Laki holhoustoimesta 15 §).

Päämiehelle tulee varata riittävästi käyttövaroja omiin henkilökohtaisiin menoihinsa, ja hänen valintaan voidaan myös jättää muuta omaisuutta, jos se on päämiehen edun mukaista (Laki holhoustoimesta 38 §). Edunvalvojan tulee huolehtia päämiehen omaisuudesta siten, että omaisuus ja sen tuotto voidaan käyttää päämiehen eduksi ja hänen henkilökohtaisiin tarpeisiinsa (Laki holhoustoimesta 37.1 §). Edunvalvoja ei yleensä saa myydä sellaista päämiehen omaisuutta, jolla on päämiehelle erityistä arvoa tai jota päämies voi tarvita edunvalvonnan päätyttyä esimerkiksi asumista tai elinkeinon harjoittamista varten (Laki holhoustoimesta 39 §).

Edunvalvonnan alkaessa edunvalvoja ilmoittaa luottolaitoksille, kuka tai ketkä voivat nostaa tileillä olevia varoja, jos päämiehellä on tili luottolaitoksessa. Valtion oikeusaputoimistoissa tämä tapahtuu niin, että edunvalvontapäätöksen tultua toimistoon kaikille yleisimmille pankeille lähetetään tiedustelu, jossa kysytään, onko kyseisellä henkilöllä tilejä heidän pankeissaan, ja löytyneet tilit otetaan haltuun. Päämiehen tulot ohjataan löytyneelle tilille, johon hänellä ei tavallisesti ole käyttöoikeutta. Päämiehelle perustetaan toinen tili, johon hän saa yleensä viikoittain käyttövaroja, jotka päämies voi käyttää haluamallaan tavalla. (Kuuliala & Tornberg 2015, 443.)

Edunvalvojen toimintaa valvoo holhousviranomainen eli maistraatti (Laki holhoustoimesta 46.1). Edunvalvoja on tilivelvollinen, jos hänen tehtäviin kuuluu omaisuuden hoitamista (Laki holhoustoimesta 50.1 §). Edunvalvojan tulee hakea lupa joihinkin päämiehen puolesta tehtäviin oikeustoimiin, esimerkiksi edunvalvojan on haettava lupa, jos hän aikoo päämiehen puolesta luopua perinnöstä (Laki holhoustoimesta 34 §). Maistraatille toimitetaan edunvalvonnan alkaessa omaisuusluettelo, josta ilmenee päämiehen varat ja velat (Laki holhoustoimesta 48 §). Edunvalvoja on vuosittain

velvollinen toimittamaan maistraattiin vuositilin ja edunvalvonnan päättyessä päätöstilin (Laki holhousoimesta 50—52 §:t). Edunvalvoja on velvollinen selvittämään maistraatille sen huomauttamista asioista, joita tileistä on mahdollisesti löytynyt (Laki holhousoimesta 56.2 §).

Omaisuusluettelon avulla edunvalvoja tutustuu päämiehen omaisuuteen ja taloudelliseen tilaan. Omaisuusluettelo toimii myös tilintarkastuksen pohjana, sillä vuositilissä annettuja tietoja voidaan verrata omaisuusluettelossa annettuihin tietoihin. (Kuuliala & Tornberg 2015, 445.)

Edunvalvojan tehtävä lakkaa, kun edunvalvojalle annettu määräaikainen määräys lakkaa, päämies kuolee, edunvalvoja vapautetaan tehtävästään tai julistetaan vajaavaltaiseksi tai kun alaikäinen päämies täyttää 18 vuotta. Tuomioistuimen on hakemuksesta määrättävä edunvalvojan tehtävä lakkaamaan, kun päämies ei ole edunvalvonnan tarpeessa. Tuomioistuimen on myös vapautettava edunvalvoja tehtävästään, jos hän osoittautuu siihen kykenemättömäksi tai sopimattomaksi tai jos vapauttamiseen on muu erityinen syy. (Laki holhousoimesta 15—17 §: t.)

Edunvalvojan on tehtävänsä lakattua viipymättä luovutettava hoidossaan ollut omaisuus päämiehelle, uudelle edunvalvojalle tai muulle siihen oikeutetulle. Edunvalvojan tulee toimittaa tehtävän päätyttyä holhousviranomaiselle päätöstili. Kun holhousviranomainen on tarkastanut päätöstilin, sen tulee ilmoittaa tiliä koskevat huomautuksena sekä luovuttaa jäljennös päätöstileistä sille, jolla on oikeus omaisuuden vastaanottamiseen. Sillä, jolla on oikeus omaisuuden vastaanottamiseen, on myös oikeus pyynnöstä saada edunvalvojalta nähtäväkseen vuositileihin ja päätöstiliin liittyvät tositteet. (Laki holhousoimesta 52, 56, 59, 60 §: t.)

Vahingonkorvauskanne edunvalvojan toiminnan johdosta on pantava vireille vuoden kuluessa siitä, kun holhousviranomainen on luovuttanut edunvalvontaa koskevat päätöstilin kopiot niihin oikeutetuille. Kanneaika lasketaan muuhun kuin omaisuuden hoitamista käsittävään tehtävään, esimerkiksi kiinteistön myyntiin, siitä, kun edunvalvoja on antanut selonteon toimenpiteistään tehtävän hoitamiseksi niille, joilla siihen on oikeus. Kanneaikaa ei kuitenkaan sovelleta, jos vahingonkorvauskanne perustuu seikkaan, joka ei käy ilmi tileistä. Kanetta ei voi myöskään nostaa, jos se, joka on ollut oikeutettu vastaanottamaan tilityksen, on asiakirjat saatuaan kirjallisesti ilmoittanut hyväksyvänsä edunvalvojan toiminnan tai muutoin kirjallisesti ilmoittanut, ettei tule vaatimaan korvauksia. (Laki holhousoimesta 61—62 §: t.)

3 PERUSOIKEUDET JA ITSEMÄÄRÄMISOIKEUS

3.1 Perusoikeudet

Perusoikeuksilla tarkoitetaan yksilölle Suomen perustuslaissa turvattuja oikeuksia ja niillä ilmaistaan yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjä perusarvoja. Perusoikeuksilla turvataan, ettei julkinen valta puutu liikaa yksilön vapauteen ja elämään. Perusoikeuksilla turvataan myös kansalaisten turvallisuus, tasa-arvoisuus ja samankaltaiset mahdollisuudet elannon hankkimiseen ja koulutukseen. Perusoikeudet takaavat myös ihmisten mahdollisuuden vaikuttaa omiin ja yhteiskunnallisiin asioihin sekä päättää oman uskonnollisen vakaumuksen tilan.

Perusoikeuksilla on merkitystä jokaisen Suomen kansalaisen elämässä. Perusoikeudet ovat osa oikeusvaltion tunnusmerkkejä, joihin sisältyy vaatimus kansalaisvapauksien ja oikeusturvan takaamisesta valtiosäännössä. Perusoikeuksien merkitys yksityisen ihmisen näkökulmasta on se, että hän voi vedota suoraan omiin perusoikeuksiinsa. Perusoikeuksien selkeä määrittely auttaa ihmistä havaitsemaan omat oikeutensa ja asemansa suhteessa julkiseen valtaan, yhteiskuntaan ja ympäristöön. (Hallberg, Karapuu, Ojanen, Scheinin, Tuori & Viljanen 2011, 30.)

Perusoikeudet eivät kuitenkaan voi kategorisesti olla niin ehdottomia, ettei niitä saisi missään olosuhteissa ja missään laajuudessa rajoittaa. Useissa perusoikeuksissa on lakivaraus eli viittaus siihen, että lailla voidaan säätää perusoikeuden rajoituksista tai antaa säännöksiä oikeuden käyttämisestä. Varaus antaa lainsäätäjälle tiettyä harkintavaltaa perusoikeuden käyttämisestä järjestetäessä mutta ei kuitenkaan oikeuta kajoamaan perusoikeuden ydinsisältöön. Yleisen periaatteen mukaan perusoikeuksen rajoittamisen tulee perustua lakiin. Perusoikeuksien rajoittamisen tarvittavaa toimivaltaa ei siis voi siirtää alemmalle säädöstasolle. (Hallberg ym. 2011, 56.)

Perusoikeuksien valvontaa suorittaa ainakin eduskunnan perustuslakivaliokunta. Perusoikeuksen ennakovalvontaa suorittaa perustuslakivaliokunta, jonka tehtävänä on valmistella sinne lähetetyt asiat, jotka koskevat perustuslain säätämistä taikka perustuslain kanssa läheisessä yhteydessä olevaa lainsäädäntöä. Perustuslakivaliokunnalla on huomattava asema perustuslakien ja siksi myös perusoikeuksen tulkitsijana. (Hallberg ym. 2011, 57.)

Myös tuomioistuimet turvaavat kansalaisten perusoikeuksen toteutumista. Vaikka tuomioistuimille ei kuulu lakien perustuslainmukaisuuden valvonta, tuomioistuinten tulee noudattaa perusoikeusmyönteistä laintulkintaa, joka eliminoi perustuslain kanssa ristiriitaisiksi katsottavia vaihtoehtoja. Ristiriitatilanteissa perustuslaki ajaa tavallisen lain yli. Tällainen järjestelmä korostaa perusoikeuksen merkitystä. (Hallberg ym. 2011, 57.)

3.1.1 Lain mukaiset perusoikeudet

Suomen perustuslain mukaan kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä eikä ketään saa syrjiä sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muuhun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilönä, ja lapsien tulee saada vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin. Perustuslain mukaan jokaisella on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti, kiduttaa tai tuomita kuolemaan. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää ilman laillista perustetta. Laissa myös säädetään, ettei ketään saa tuomita rikoksesta rangaistukseen, jos teko ei tekohetkellä ollut laissa säädetty rangaistavaksi. (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 6—8 §: t.)

Perustuslain mukaan jokaisella Suomen kansalaisella on oikeus liikkumisvapauteen, eli he saavat vapaasti liikkua maassa ja asua, missä haluavat. Jokaisella on myös oikeus lähteä maasta, mutta siihen voidaan lailla säätää rajoituksia oikeudenkäynnin, rangaistuksen täytäntöönpanon tai maanpuolustusvelvollisuuden täyttämisen turvaamiseksi. Suomessa jokaisen yksityiselämä on suojattu, eli kenenkään kunniaa, kotirauhaa, kirjeitä, puheluita tai muita luottamuksellisia viestejä ei saa loukata ilman laillista perustetta. Jokaisella kansalaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus, joten jokainen voi ilmaista ja harjoittaa uskontoaan, kuulua uskonnolliseen yhdyskuntaan ja kieltäytyä omantunnon vastaisesta uskonnon harjoittamisesta. (Suomen perustuslaki 9—11 §: t.)

Suomessa jokaisella kansalaisella on sananvapaus, joka sisältää oikeuden ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä. Sanavapautta voidaan kuitenkin rajoittaa lailla esimerkiksi lasten suojelemiseksi tai salaisiksi luokiteltujen viranomaisten asiakirjojen tietojen suojelemiseksi. Suomessa jokaisella kansalaisella on kokoontumis- ja yhdistymisvapaus, eli lupaa

hankkimatta voidaan järjestää kokouksia, perustaa yhdistyksiä, kuulua tai olla kuulumatta yhdistykseen ja osallistua yhdistysten toimintaan. Jokaisella 18-vuotiaalla Suomen kansalaisella on oikeus äänestää valtiollisissa vaaleissa, kansanäänestyksissä, Euroopan parlamentin vaaleissa, kunnallisvaaleissa ja kunnallisissa kansanäänestyksissä. Suomen perustuslain mukaan jokaisen omaisuus on turvattu. Lain mukaan jokaisella kansalaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen, ja oppivelvollisuudesta säädetään lailla. Julkisen vallan tulee myös turvata jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityistarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta varattomuuden sitä estämättä. Suomi on perustuslain mukaan kaksikielinen maa, jonka kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Siksi jokaisella kansalaisella on oikeus käyttää omaa kieltään asioidessaan tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa. Suomen- ja ruotsikielisten kansalaisten sivistyksellisiä ja yhteiskunnallisista tarpeista huolehtiminen on julkisen vallan vastuulla. (Suomen perustuslaki 12—17 §: t.)

Suomen perustuslain mukaan jokaisella kansalaisella on oikeus hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Lain mukaan julkisen vallan on huolehdittava työvoiman suojelusta, edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön. Ketään ei lain mukaan saa erottaa työstään ilman lakiin perustuvaa syytä. Jos itse ei pysty hankkimaan elantoaan ja turvaa, on oikeus sosiaaliturvaan. Laeilla taataan jokaiselle turvaa työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden, vanhuuden, lapsien syntymän tai huoltajan menetyksen varalta. Julkisen vallan tulee turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet, ja julkisen vallan tulee myös edistää väestön terveyttä. (Suomen perustuslaki 18—19 §: t.)

Perustuslaissa säädetään, että vastuu ympäristöstä, sen monimuotoisuudesta ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan tulee yrittää turvata jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön, ja jokaisella pitäisi olla mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon. Suomen perustuslaki takaa myös oikeusturvan jokaiselle kansalaiselle. Kaikilla on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja nopeasti lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Kaikilla on myös ”oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.” Laeilla turvataan käsittelyn julkisuus, oikeus saada perusteltu päätös, oikeus hakea muutosta, oikeus tulla kuulluksi sekä muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet. (Suomen perustuslaki 20—21 §: t.)

Perusoikeuksien turvaaminen ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta ovat perustuslain mukaan julkisen vallan tehtävä. Perusoikeuksista voidaan säätää lailla tai ”laissa erityisestä syystä säädetyn ja soveltamisalaltaan täsmällisesti rajatun valtuuden nojalla annettavalla valtioneuvoston asetuksella” poikkeuksia. Poikkeusten tulee olla välttämättömiä Suomeen kohdistuvan aseellisen hyökkäyksen tai muun kansakuntaa vakavasti uhkaavien laillisten poikkeusolojen aikana. Poikkeusten tulee olla Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisia, ja lailla tulee kuitenkin säätää tilapäisten poikkeusten perusteet. (Suomen perustuslaki 22—23 §: t.)

3.1.2 Perusoikeudet edunvalvonnassa

Edunvalvonnassa ihmis- ja perusoikeuksien merkitys ja kunnioittaminen ovat nostaneet merkitystään edunvalvontaoikeudessa. Päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on noussut edunvalvontajärjestelmän kantavaksi periaatteeksi. Perusoikeuksien rajoittaminen vallanalaisuussuhteen tai laitospöytä perusteella ei ole enää mahdollista. Myös edunvalvonnassa perusoikeuksien rajoittamisen hyväksyttävyyden tulee arvioida tavanomaisten rajoitusedellytysten mukaan. (Kuuliala & Tornberg 2015, 389.)

Edunvalvonnassa liikutaan perusoikeuksien perusteella herkällä alueella, sillä edunvalvojan toiminta koskettaa merkittäväällä tavalla päämiehen itsemääräämisoikeutta ja yksityis- ja perhe-elämän suojaa. Epäonnistuessaan tehtävässään edunvalvoja voi vaikuttaa negatiivisesti päämiehen ihmisarvoiseen elämään. Kuitenkin edunvalvontaa koskevassa lainsäädännössä ei perus- ja ihmisoikeusnäkökohtia ole huomioitu kovinkaan kattavasti, joten niiden huomioiminen jää lainsäädännön ja jälkikäteisen valvonnan varaan. (Kuuliala & Tornberg 2015, 390.)

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä edunvalvonnassa olevat tai siihen joutuvat mainittiin omana ryhmänään. Perusoikeudet kuuluvat myös holhouksen alaisena oleville, mutta niihin liittyvää puhevaltaa voi käyttää holhooja. Samoin lapselle kuuluvat samat perusoikeudet, paitsi äänestämiseen liittyvä oikeus sen 18 vuoden ikärajan vuoksi. Muutoin ei perusoikeussuoja ole riippuvainen henkilön iästä. (HE 309/1993 vp, 24.)

Edunvalvojan tulee huolehtia päämiehen oikeuksista suhteessa kolmansiin osapuoliin ja julkiseen valtaan. Edunvalvojan tulee myös huolehtia ja arvioida päämiehen perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen suhteessa omaan toimintaansa päämiehen asioissa. Edunvalvojan tulisi kunnioittaa päämiehen itsemääräämisoikeutta keskustelemalla päämiehen kanssa tämän asioiden hoitamisesta, jos se suinkin on mahdollista. Huonokuntoisimmat päämiehet eivät yleensä itse kykene huolehtimaan omien perusoikeuksien toteutumisesta, joten edunvalvojan tulisi itse arvioida ne, vaikkakin viime kädessä valvova holhousviranomainen eli maistraatti valvoo edunvalvojen toimintaa. Parhaimmillaan edunvalvoja on tae päämiehelle hänen oikeuksiensa toteutumisesta niissä asioissa, jotka kuuluvat edunvalvojan tehtäviin. (Kuuliala & Tornberg 2015, 392.)

Edunvalvoja voi puuttua päämiehen oikeuksiin vain maistraatin tai kärjäoikeuden antaman edunvalvontapäätöksen asettamien rajojen puitteissa. Perusteettomalla vallankäytöllä edunvalvoja voi loukata päämiehen perusoikeuksia. Jos edunvalvoja huomaa, ettei päämies enää pysty hoitamaan asioitaan entiseen tapaan itsenäisesti, hän voi pyytää tehtävänsä laajentamista. Edunvalvojan vallankäyttö ei myöskään saa rajoittaa päämiehen oikeutta osallistua omiin asioihinsa tai saada tietoa omien asioidensa hoitamisesta. (Kuuliala & Tornberg 2015, 393.)

3.2 Itsemääräämisoikeus

Holhustoimilain lähtökohtana on, että edunvalvojan oikeus päättää päämiehen asioista vaihtelee rinnakkaisesta yhteistyöstä päämiehen sivuuttavaan toimintaan. ”Edunvalvojan määrääminen ei estä päämiestä itse vallitsemaasta omaisuuttaan tai tekemästä oikeustoimia, jollei laissa toisin säädetä” (Laki holhustoimesta 14 §). Päämiehet siis voivat edelleen osallistua omien asiointensa hoitamiseen, vaikka heille on määrätty edunvalvoja.

Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on keskeinen väline ihmisarvon kunnioittamisessa. Edunvalvontaan joutuessaan henkilö menettää aina osan itsemääräämisoikeudestaan. Edunvalvonassa keskeinen kysymys on, miten itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen yhdistetään päämiehen todelliseen suojan tarpeeseen. Edunvalvojan tehtävä tulisi määritellä lievimmän puuttumisen periaatetta noudattaen ja toimivaltasäännöksiä suppeasti tulkiten. Päämiehen asemaa ja oikeutta tehdä oikeustoimia ei siis turhaan saisi rajata liian tiukoksi, vaan edunvalvoja voi olla tukemassa

päämiestä, kun hän tekee itseään koskevia oikeustoimia ja päätöksiä. Edunvalvojan tehtävän määrittelyminen edellyttää päämiehen tilanteen tarkkaa tuntemusta. (Kuuliala & Tornberg 2015, 22—26.)

Päämiehen toimintakelpoisuutta voidaan lain mukaan rajata niin, että hän voi tehdä tiettyjä oikeustoimia tai vallita tiettyä omaisuuttaan yhdessä edunvalvojan kanssa. Toimintakelpoisuutta voidaan rajata myös niin, ettei päämiehellä ole kelpoisuutta tehdä tiettyjä oikeustoimia tai vallita tiettyä omaisuutta. Lain mukaan on myös mahdollista julistaa päämies vajaavaltaiseksi, jolloin hänellä ei ole itse oikeutta vallita omaisuuttaan eikä tehdä sopimuksia tai muita oikeustoimia. Vajaavaltainen voi itsenäisesti tehdä merkitykseltään vähäisiä tai olosuhteisiin nähden tavanomaisia oikeustoimia. Lain mukaan ketään ei kuitenkaan saa julistaa vajaavaltaiseksi, jos edellä mainitut lievemmat keinot ovat riittäviä. Muutoinkaan lain mukaan toimintakelpoisuutta ei saa rajoittaa kuin asianomaisen edun suojaamiseksi on tarpeen. (Laki holhoustoimesta 18—24 §: t.)

Lievimmän suojan periaatteen mukaan edunvalvojan kontrollia päämieheen tulee rajoittaa päämiehen todellisen suojan ja turvan perusteella. Erityisesti edunvalvojaa määrätessä tulee tämä ottaa huomioon. Jos havaitaan, että päämiehen asiat voidaan hoitaa muullakin tavalla tai ne ovat jo muulla tavalla hoidossa eikä edunvalvojaa tarvita, edunvalvojaa ei tule määrätä. Kun harkitaan edunvalvojan määräämistä, tulee ottaa huomioon viimesijaisuuden periaate eli se, ettei edunvalvojaa tule määrätä, jos asiat hoituvat jollain muilla keinolla. (Kuuliala & Tornberg 2015, 28—29.)

Edunvalvojan tehtävää ei tule määritellä laajemmaksi kuin päämiehen tilanne vaatii. Tehtävää määriteltäessä pitää käyttää tarkkaa harkintaa ja tehdä huolellista työtä, sillä silloin tasapainotellaan henkilön itsemääräämisoikeuden ja henkilön suojan tarpeen välillä. Toisaalta samalla tasapainotellaan henkilön menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuudessa ennakoitavissa olevien tilanteiden välillä. Edunvalvontaa määrättäessä voi käydä ilmi jo tapahtuneita väärinkäytöksiä ja henkilön heikomman tilan hyväksikäyttöä. Tällöin joudutaan arvioimaan, onko samanlaisen tilanteen toistuminen todennäköistä nykytilanteessa, jossa edunvalvojaa ei ole vielä määrätty. Jos edunvalvojan määrääminen nähdään tarpeelliseksi, edunvalvojan tehtävän määrittäminen linjaa myös sitä, millä tavalla päämiestä pyritään suojelemaan tulevaisuudessa. Valittava suojakeino tulee harkita kysymyksessä olevan henkilön tilanteen ja edun mukaan. (Kuuliala & Tornberg 2015, 29.)

Myös edunvalvonnan ajallisella kestolla on vaikutusta päämiehen itsemääräämisoikeuteen. Edunvalvonnan kesto tulee räätälöidä kysymyksessä olevan päämiehen tilanteeseen nähden sopivaksi.

Jos esimerkiksi edunvalvojaa määrättäessä on selkeästi havaittavissa, ettei edunvalvojaa tarvita kuin tietyksi ajaksi, tulee se huomioida määräystä annettaessa. Näin kunnioitetaan henkilöä ja hänen itsemääräämisoikeuttaan, eli hän ei joudu sen riippuvaisemmaksi kuin oli tarkoituksaan. (Kuuliala & Tornberg 2015, 31.)

Edunvalvojan tulee myös toiminnassaan ottaa huomioon päämiehen itsemääräämisoikeus ja lievimmän puuttumisen periaate. Päämiehellä on esimerkiksi oikeus saada tietoa omasta taloudellisesta tilastaan, oikeus vaikuttaa itseään koskevien tietojen käsittelyyn, oikeus yksityisyyteen, oikeus tulla kuulluksi tai oikeus päättää itseään koskevien tietojen luovuttamisesta. Edunvalvojan tulee aidosti antaa päämiehelle mahdollisuus osallistua päätöksentekoon, jos hänen henkinen ja fyysinen terveydentilansa antaa siihen mahdollisuuden. Käytännössä lievimmän puuttumisen keino tulee siis määritellä jokaisen päämiehen kohdalla erikseen. (Kuuliala & Tornberg 2015, 31.)

Edunvalvojan tulisi myös aktiivisesti tukea päämiehensä itsemääräämisoikeutta. Jos päämiehen toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu ja edunvalvojan tehtävänä on päämiehen omaisuuden ja taloudellisten asioiden hoitaminen, ei automaattisesti tarkoita, että kaikki päätösvalta ja asioiden hoitaminen siirtyisi edunvalvojalle. Jos päämies kykenee keskustelemaan, harkitsemaan ja edunvalvojan tuella päättämään asioistaan, edunvalvojan tulee tukea päämiestään hänen hoitaessaan omia asioitaan. Päämiehen terveydentilassa voi tapahtua muutoksia parempaan suuntaan, ja hänen toimintakykynsä voi parantua. Tällöin edunvalvojan tulisi yhä enemmän ottaa päämies mukaan tämän asioiden hoitoon, vaikka edunvalvoja edelleen joutuu muodollisesti olemaan päätöksentekijä ja asiakirjojen allekirjoittaja erityisesti niillä osa-alueilla, joilla toimintakelpoisuutta on rajoitettu. Jos päämiehen tila parantuu merkittävästi, edunvalvojan tulisi miettiä, milloin hänen pitää ryhtyä toimeen toimintakelpoisuuden rajoittamisen poistamiseksi. (Kuuliala & Tornberg 2015, 395.)

Jos päämiehen itsemääräämisoikeus ja päämiehen suojaaminen ovat ristiriidassa keskenään, niin päämiehen ihmisoikeuksien ja ihmisarvon kunnioittamisen periaate puoltaa, että ristiriita tulisi ratkaista itsemääräämisoikeuden hyväksi. Päämiehen itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa, ja häntä tulee tukea vastuulliseen autonomian käyttöön. Pitää valita sellainen menettelytapa, että päämiehen oikeus päättää omista asioistaan toteutuu mahdollisimman hyvin. Jos päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen kuitenkin johtaa selvästi hänen itsensä vastaiseen menettelyyn, niin edunvalvojan tulee suojata hänen etujaan päämiestä kontrolloimalla. On toimittava niin, etteivät päämiehen edut vaarannu, vaikka päämies ei sitä tahtoisikaan. (Välimäki 2013, 19.)

Päämiehen itsemääräämisoikeuden ja lievimmän riittävän suojakeinon kunnioittaminen saatetaan joskus nähdä päämiehen suojaamisen vesittämisenä. Lievimmän keinon periaate voi johtaa liian lievän keinon käyttöönottoon, mistä seuraa suojan puuttuminen tai aukollisuus. Voidaan väittää, että päämiehen suojaamisen laiminlyöntiin johtava itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen tekee koko edunvalvonnasta tehottoman. (Välimäki 2013, 19.)

Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja päämiehen suojan turvaaminen voidaan nähdä toisiaan täydentävinä periaatteina. Päämies ei useinkaan ole kyvyiltään muihin nähden tasavertainen, joten hänen autonomiaansa silmällä pidettäessä ei voida unohtaa päämiehen kontrolloimista. Heikom-
paa on suojattava aktiivisesti ja siksi myös häntä kontrolloivasti. Päämiehen ihmisoikeuksilla ei ole enää merkitystä, jos päämiehen suojaaminen on unohdettu, mutta jos suojaamisessa on unohdettu päämiehen ihmisoikeudet, kysymys ei olekaan päämiehen etujen suojaamisesta. (Välimäki 2013, 20.)

4 KUULEMISVELVOLLISUUS JA YHTEISTOIMINTA

Hyvään edunvalvontatapaan kuuluu, että päämiehen toivomukset otetaan huomioon ja päämiehelle annetaan aito mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa. Kuuleminen ja tutustuminen päämieheen ainakin jollain tasolla edistävät päämiehen ja edunvalvojan välistä luottamusta. Näin edunvalvoja voi määrittellä päämiehen tarvitseman huolen ja turvan määrän, mikä ei olisi mahdollista pelkästään asiakirja-aineiston perusteella.

Perustuslain 21.1 §:n mukaan jokaisella on oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta päätökseen (Suomen perustuslaki 21 §). Näin ihmiselle taataan mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa ja oman oikeusturvan toteutumiseen, kun hänen asioitaan käsitellään tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa.

Myös holhoustoimilaisissa on säädetty siitä, miten päämiehen kuuleminen ja mielipiteet tulee ottaa huomioon. Holhoustoimilain mukaan edunvalvojan on kuultava päämiestä ennen kuin hän tekee päätöksen tehtäviinsä kuuluvissa asioissa, jos asiaa on pidettävä päämiehen kannalta tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta. Kuulemista ei kuitenkaan tarvitse toteuttaa, jos päämies ei kykene ymmärtämään asian merkitystä. Alaikäisen päämiehen tapauksessa on tiedusteltava hänen huoltajansa mielipidettä. (Laki holhoustoimesta 43 §.)

Holhoustoimilain esityönä on hallituksen esitys, jonka mukaan holhoustoimilain 43 §:n tarkoituksena on korostaa edunvalvojan ja päämiehen välisen yhteistoiminnan merkitystä ja erityisesti sitä, että kuulemisvelvollisuus koskee myös niitä tilanteita, joissa päämies on alaikäinen. Hallituksen esityksen mukaan kuulemisvelvollisuus ja yhteistoiminnan tarve on suuri varsinkin silloin, kun päämiehen oikeutta määrätä varallisuudestaan ei ole rajoitettu lainkaan tai kun rajoitus on määrätty koskemaan ainoastaan tiettyjä oikeustoimia tai määrättyä omaisuutta. Esityksen mukaan yhteistoiminnalla voidaan välttää päällekkäisten ja ristiriitaisten oikeustoimien vaaraa. (HE 146/1998 vp, 51.)

Hallituksen esityksessä myös tähdennetään, ettei kuulemisvelvollisuuden laiminlyönti vaikuta edunvalvojan tekemän oikeustoimen sitovuuteen, eikä siihen muutoinkaan liity suoranaista sanktiota. Esityksessä kuitenkin mainitaan, että edunvalvoja kykenevyys yhteistoiminaan päämiehen

kanssa voidaan ottaa huomioon edunvalvojaa määrätessä tai hänen vapauttamisestaan tehtävästään. (HE 146/1998 vp, 51.)

Hallituksen esityksessä kerrotaan, että 43 §:n 3. momentti on uusi verrattuna entiseen lakiin. Se koskee edunvalvojan velvollisuutta pitää yhteyttä alaikäisen päämiehen huoltajaan. Esityksen mukaan momentin lisääminen oli tarpeen, koska alaikäisen omaisuutta koskevat tärkeät päätökset vaikuttavat myös huoltajan edellytyksiin hoitaa tehtäviään. (HE 146/1998 vp, 51.)

Säännöstä tulkittaessa on palattava holhoustoimilain yleisiin periaatteisiin ja annettava painoarvoa päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittamiselle sekä lievimmän riittävän suojakeinon periaatteelle. Lievimmän suojakeinon periaatetta korostetaan usein vain edunvalvojaa määrätessä, mutta se koskee myös edunvalvojan päivittäistä toimintaa. Edunvalvojan tulee kunnioittaa päämiehen oikeutta osallistua omien asioidensa hoitoon siinä määrin kuin päämiehen terveydellinen tilanne mahdollistaa. Jos edunvalvoja ei kuule päämiestä, päämies menettää tilaisuuden olla osallisena omaan elämäänsä kuuluvissa asioissa ja edunvalvoja vie päämieheltä palan itsemääräämisoikeudesta. (Kuuliala & Tornberg 2015, 396—397.)

Päämiehelle tärkeissä asioissa kuuleminen on tarpeellista. Päämiehen kuuleminen on tärkeää edunvalvojaa määrätessä ja edunvalvonnan alkaessa esimerkiksi silloin, kun laaditaan omaisuusluettelo. Päämiehen kuulemisella voidaan selvittää niitä oikeustoimia, joita päämies on tehnyt ennen edunvalvontaa, ja niillä voi olla merkitystä päämiehen omaisuuden hoitamisessa. (Kuuliala & Tornberg 2015, 397.)

Edunvalvojan on hyvä tietää esimerkiksi päämiehen tekemistä testamenteista tai suunnitelmasta antaa ennakkoperintöä. Näin edunvalvoja voi noudattaa päämiehen viimeistä tahtoa ja hoitaa omaisuutta niin, että päämiehen kuoltua testamenttimääräyksen voi toteuttaa. Voi myös olla tilanteita, että päämies on ennen edunvalvontaa tehnyt edunvalvontavaltuutuksen ja rajannut sen koskemaan tiettyä oikeustoimea. Edunvalvojan pitää kuulla päämiestä, jotta edunvalvojaa määrätessä tämä tietty omaisuus jätetään edunvalvojan tehtävien ulkopuolelle. (Kuuliala & Tornberg 2015, 397—398.)

Kun edunvalvoja alkaa tehdä holhoustoimilain mukaista omaisuudenhoitosuunnitelmaa, edunvalvojan tulisi kuulla päämiestä. Päämiehelle tulisi varata tilaisuus tutustua suunnitelmaan ja lausua siitä oma mielipiteensä. Kuuleminen ja yhteistoiminta päämiehen omaisuutta koskevien tärkeiden

oikeustoimien suunnittelussa on tärkeää. Kuulemisvelvollisuuden alaisina voidaan vähintään pitää luvanvaraisia oikeustoimia, joihin edunvalvoja tarvitsee holhousviranomaisen luvan. Luvanvaraisen oikeustoimien tärkeyttä korostaa niiden taloudellinen merkitys sekä se, että niitä pidetään riskialttiina päämiehen näkökulmasta. (Kuuliala & Tornberg 2015, 399.)

Holhustoimilain mukaan kuuleminen ei saa aiheuttaa huomattavaa hankaluutta. Huomattavana hankaluutena on oikeuskirjallisuudessa pidetty tilannetta, jossa kuulemisen katsotaan aiheuttavan edunvalvojalle lisätyötä. Kuulemisen sivuuttamiseen vaikuttaa myös se, millaisesta asiasta on kysymys. Voimakkaasti päämiehen yksityiselämän suojan piiriin kuuluvissa asioissa, kuten esimerkiksi oman kodin myymisessä, tulee aina lähtökohtaisesti kuulla päämiestä. Edunvalvojan tulee pitkistä välimatkoista ja muista esteistä huolimatta kuulla päämiestä. Edunvalvoja ei tällaisissa tilanteissa voi perustella kuulemisen sivuuttamista huomattavalla hankaluudella. (Kuuliala & Tornberg 2015, 400.)

Päämiehen ymmärryskyvyn selvittämiseen ei holhustoimilaissa ole ohjeita. Edunvalvoja voi hankkia päätöksenteon tueksi lääkärinlausunnon, jos hän epäilee päämiehen ymmärryskykyä. Ennen edunvalvontaa tehty lääkärinlausunto, jonka mukaan päämies ei ymmärrä edunvalvonnan merkitystä, ei kuitenkaan voi olla perusteena päämiehen kuulemisen sivuuttamiseen. Edunvalvojan tulisi keskustella päämiehen kanssa ja yrittää selvittää hänen mielipiteensä. Jos edunvalvoja on vielä päämiehen tapaamisen jälkeen epävarma päämiehensä ymmärryskyvystä, silloin on hyvä hankkia lääkärinlausunto arvioinnin tueksi. Tätä on erityisesti korostettu niissä tilanteissa, joissa päämiehen toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu ja päämiehellä on vahvoja mielipiteitä käsillä olevasta asiasta. (Kuuliala & Tornberg 2015, 401.)

Holhustoimilain mukaan edunvalvojan on päämiehen pyynnöstä selvitettävä päämiehelle tämän taloudellinen asema ja toimenpiteet, joihin edunvalvoja on ryhtynyt omaisuutta hoitaessa (Laki holhustoimesta 39.3 §). Edunvalvojalle ei lain sanamuodon mukaan ole säädetty oma-aloitteista velvollisuutta, vaan vain päämiehen pyynnöstä hänen tulee selvittää päämiehen tilanne. Näin edunvalvoja voisi helpottaa oma työtään ja ajatella, että koska pyyntöä ei ole tullut, voi hän vain kuulla päämiestä asioissa, joita hän pitää riittävän tärkeinä. Näin yhteistoiminta voi jäädä harvakseltaan tapahtuvaksi ja päämies voi jäädä paitsi itselleen tärkeän päätöksenteon osallisuudesta. (Kuuliala & Tornberg 2015, 404.)

Päämiehen kunnioittaminen tarkoittaa myös hänen oikeutta tietää omaan elämäänsä vaikuttavista päätöksistä myös silloin, kun hän ei itse kykene asioistaan päättämään. Yhteistoimintavelvoite ja

oikeus saada tietoa omien asioiden tilasta ei siis pääty siihen, että henkilö menettää kykynsä ymmärtää asian merkityksen ja kykynsä päättää asioistaan. Yhteistoimintavelvoite merkitsee näissä tilanteissa tietojen antamista, yksinkertaisuudessaan asioista kertomista. Vaikka lain mukaan edunvalvojalla ei ole velvollisuutta aktiivisesti olla yhteydessä päämieheensä, nykyisen ajatuksen mukainen ihmisten kunnioittaminen vaatii sitä, että edunvalvoja kertoo ilman päämiehen pyyntöä hänen asioistaan ja tiedustelee hänen mielipidettään holhustoimilain 43 §:n mukaisesti. (Kuuliala & Tornberg 2015, 405.)

Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä on 14.4.2011 antamassaan suosituksessa korostanut erityisesti sitä, että uusi päämies tulisi tavata henkilökohtaisesti, vaikka asiakirjojen perusteella vaikuttaisi siltä, ettei päämies kykene ymmärtämään asian merkitystä. Näin edunvalvoja voi itse todeta, mitä asioita päämies kykenee ymmärtämään. Voidaan siis todeta, ettei edunvalvoja voi tuntea päämiestään ilman, että tutustuu tähän. (Oikeusministeriö 2011, viitattu 10.9.2016.)

4.1 Päämiehen mielipiteen merkitys

Päämiehen mielipiteen merkitys ja vaikutus edunvalvojan päätöksiin voi vaihdella eri tilanteissa. Yleisellä tasolla on todettu, että edunvalvojan tulee pyrkiä noudattamaan päämiehen tahtoa silloin, kun päämiehen katsotaan ymmärtävän asian merkityksen. Myös edunvalvonnan asteella on merkitystä päämiehen mielipiteen merkitykseen. Jos päämiehen toimintakelpoisuutta ei ole rajattu ja hänelle on määrätty tukeva edunvalvoja, päämiehen tahdon tulisi olla ratkaiseva. (Kuuliala & Tornberg 2015, 401.)

Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisussa KKO: 2005:2 on otettu myös kantaa päämiehen mielipiteen merkitykseen. Perusteluissa todetaan, että edunvalvojalla on velvollisuus yhteistoimintaan, mutta edunvalvojan kelpoisuutta ei ole kuitenkaan järjestetty holhustoimilaissa päämiehen suostumuksesta riippuvaiseksi. Holhustoimilain mukaan edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestä tämän taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa, ja vaikka päämiehen toimintakelpoisuutta ei ole rajattu, edunvalvoja voi tehdä päämiehen puolesta oikeustoimia päämiehen suostumuksesta riippumatta. Edunvalvoja voi päätöksen perustelujen mukaan ratkaista asian päämiehen tahdon vastaisesti tilanteessa, jossa päämies ja edunvalvoja ovat eri mieltä esimerkiksi edunval-

vojan tehtäväpiiriin kuuluvasta oikeustoimesta. Edunvalvoja voi ennakkoratkaisun mukaan ratkaista asian myös niissä tilanteissa, joissa hän ei saa päämiestä tavoitettua tai hän ei suostu ottamaan kantaa. (KKO 12.1.2005 T 6, Finlex.)

Edunvalvonnan aste ei saa automaattisesti tarkoittaa sitä, ettei päämiehen mielipiteelle anneta merkitystä. Vajaavaltaisen päämiehen mielipiteille tulee antaa arvoa, kun hän kykenee ymmärtämään asian ja sen merkityksen. Esimerkiksi alaikäisen vajaavaltaisen päämiehen kohdalla yhteistoimintavelvollisuus ja ymmärryskyvyn arvioiminen nousevat esille taloudellisissa asioissa. Täysikäisen vajaavaltaisen päämiehen mielipiteelle tulisi aina antaa arvoa, kun hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Päämiehen kuuleminen antaa edunvalvojalle myös mahdollisuuden tarkastaa, onko kysymyksessä päämiehen todellinen tahto vai tekeekö päämies päätöksiään painostuksen alaisena. (Kuuliala & Tornberg 2015, 403.)

4.2 Eräs eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu

Eduskunnan oikeusasiamies on 11.9.2015 antamassaan ratkaisussa ottanut kantaa yleisen edunvalvojan toimintaan, kun päämiehen kodissa järjestettiin suursiivous. Edunvalvoja oli määrännyt päämiehen kodin siivottavaksi. Päämies oli ollut kova hamstraamaan, ja sen takia koti oli täyttynyt tavararöykkiöistä. Siivous oli toimitettu palotarkastuksen perusteella, sillä asunnossa ei ollut riittävästi tilaa paloturvallisuuden ja ensihoitohenkilökunnan työnteon turvaamiseksi. Koska asunnon omistaja oli ollut edunvalvonnassa, oli edunvalvojalle syntynyt velvollisuus ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin päämiehen omaisuuden suojelemiseksi. Lisäksi päämiehelle laaditun lääkärinlausunnon mukaan asunnon siivoamista oli pidetty päämiehen kotiuttamisen edellytyksenä. Kuitenkaan edunvalvoja ei ollut kuullut päämiestä ennen toimenpiteisiin ryhtymistä. Hän ei myöskään ollut käynyt asunnossa ennen siivoamista, eikä siivouksen suorittanutta yrittäjää ollut valvottu. Siivouksen jäljiltä oli myös kadonnut rahallista- ja tunnearvoa omaavia tavaroita. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

Ratkaisussa oikeusasiamies toteaa, että holhoustoimilain 42 §:n mukaan edunvalvojalla on huolenpitovelvollisuus päämiehestä, mutta säännös ei velvoita edunvalvojaa varsinaisten huoltotehtävien suorittamiseen, vaan kyse on siitä, että edunvalvoja huolehtii huollon tarpeen tyydyttämisestä

esimerkiksi panemalla vireille sosiaali- ja terveydenhuollon alaan kuuluvan toimenpiteen. Siksi oikeusasiamies katsoo, ettei edunvalvoja ollut menetellyt lainvastaisesti ryhtyessään toimenpiteisiin päämiehensä asumisolojen suhteen. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

Ratkaisussa oikeusmies toteaa, että edunvalvojan on holhoustoimilain 38.1 §:n mukaan jätettävä se omaisuus, jota hän tarvitsee henkilökohtaista käyttöä varten, ja 39.1 §:n mukaan säilytettävä se omaisuus, jota päämies tarvitsee edunvalvonnan aikana tai myöhemmin asumista tai elinkeinon harjoittamista varten tai jolla on muuten päämiehelle erityistä arvoa. Oikeusasiamiehen mukaan edunvalvojan tulee holhoustoimilain 43 §:n mukaan kuulla päämiestä, kun hän tekee päämiehen kannalta tärkeänä pidettäviä päätöksiä. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

Oikeusasiamies pitää päämiehelle tärkeänä asiana ainakin oman kodin myymistä, irtaimen käsittelyä asuntoa tyhjennettäessä ja/tai myydessä, erityistä tarkoitusta varten perustetun pankkitilin lopettamista ja käyttövarojen maksuaikataulun muuttamista. Edunvalvojan tulisi oikeusasiamiehen mukaan selvittää päämiehen kanssa yhteistoiminnassa, mitä tämä haluaa irtaimelleen tehtävän. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että päämiehen muuttaessa uuteen asuntoon edunvalvoja kysyy, mitä omaisuutta hän haluaa ottaa mukaan, ja sitten olettaa, että jäljelle jäävälle irtaimistolle hän voi tehdä, mitä haluaa, kysymättä päämiehen mielipidettä. Oikeusasiamiehen mukaan päämiehen ja edunvalvojan välisen yhteistyön merkitystä tulee painottaa erityisesti koti-irtaimistoa koskevassa päätöksenteossa, koska kyse on päämiehen kannalta erityisen henkilökohtaisesta asiasta, eikä koti-irtaimiston käsittelyyn tarvita maistraatin lupaa. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

Yleinen edunvalvoja ei käsiteltävänä olleessa tapauksessa ollut tiedustellut päämiehensä kantaa asunnon suursiivoukseen ja asunnon osittaisen tyhjentämiseen siellä olleista tavaroista. Edunvalvoja ei myöskään ollut väittänyt, että päämiehen kuulematta jättäminen olisi johtunut päämiehen ymmärryskykyyn liittyvistä syistä tai kuulemisen toteuttaminen olisi ollut hankalaa. Oikeusasiamiehen käsityksen mukaan edunvalvoja oli ennemminkin katsonut, ettei kuulemiselle ollut tarvetta toimenpiteen luonteesta johtuvista syistä. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

Oikeusasiamiehen mielestä kyseisessä tapauksessa ei ollut kyse tavanomaisesta siivoamisesta vaan verrattomasti olennaisemmasta puuttumisesta päämiehen yksityisyyteen. Siksi oikeusasiamies katsoo, että kyseessä on ollut holhoustoimilain 43 §:n tarkoittama päämiehelle tärkeä asia, jossa saman pykälän pääsäännön mukaisesti päämiestä olisi pitänyt kuulla. Oikeusasiamiehen mielestä edunvalvojan tulisi tiedustella päämiehen mielipidettä tämän kannalta tärkeissä asioissa, riippumatta siitä, onko päämiehen mielipide ratkaiseva eri toimenpiteitä harkitessaan. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

Esillä olleessa tapauksessa velvoite asunnon siivoamiseen oli tullut pelastusviranomaisilta, joten päämiehen mahdollisella vastustuksella suursiivoukseen ei olisi sinänsä ollut suurta merkitystä asiassa, vaan edunvalvoja olisi ollut velvollinen ryhtymään toimenpiteisiin asunnon suhteen päämiehensä mielipiteestä riippumatta. Tämän takia oikeusasiamies pitää ymmärrettävänä, että edunvalvoja ei ollut ottanut yhteyttä päämieheen asiaa hoitaessaan. Kuitenkin oikeusasiamies toteaa myös, että kuulemis- ja yhteistoimintasäännöksen ainoa tarkoitus ei ole, että edunvalvoja saa tukea päätöksentekoonsa, vaan myös se, että päämies itse vastavuoroisesti saa tietoa hänelle tärkeistä asioista, vaikka hän ei itse voisi vaikuttaa asian lopputulokseen. Tapauksessa edunvalvoja olisi voinut saada päämiestään kuulemalla lisätietoa irtaimistosta, jota päämies pitää itselleen tärkeänä. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

Oikeusasiamies tuli ratkaisussaan johtopäätökseen, että edunvalvoja oli laiminlyönyt holhoustoimilain 43 §:n mukaisen kuulemis- ja yhteistoimintavelvoitteensa, koska toteutetussa suursiivouksessa voidaan katsoa olleen kyse päämiehelle tärkeästä asiasta eikä päämiestä tästä huolimatta ollut edes yritetty kuulla ennen toimenpiteisiin ryhtymistä. Edunvalvojalle ei tullut asiasta sanktiota, mutta oikeusasiamies saattoi oman mielipiteensä edunvalvojan ja maistraatin tietoon. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

5 LÄHEISTEN MAHDOLLISUUS SAADA TIETOJA PÄÄMIEHEN TALOUDELLISISTA ASIOISTA

Edunvalvonnassa edunvalvoja ja häntä avustava henkilökunta törmää usein tilanteisiin, joissa päämiehen läheiset vaativat saada tietoa päämiehen taloudellisesta tilanteesta ja asioiden hoidosta. Läheisille tulee usein yllätyksenä, ettei päämiehen tilanteesta voi kertoa, koska salassapitosäännökset estävät tietojen luovuttamisen myös läheisille henkilöille ilman päämiehen lupaa. Yksityisyyden suoja ei poistu, vaikka ihminen ei kykenisi hoitamaan omia asioitaan, ja edunvalvojan tehtävänä on huolehtia, että päämiehelle kuuluvat oikeudet toteutuvat.

5.1 Laissa olevat säännökset tietojen luovuttamisesta

Holhousviranomaisen ja väestörekisterikeskus pitävät yllä holhousasioiden rekisteriä edunvalvojen toiminnan valvomiseksi ja kolmansien oikeuksien turvaamiseksi. Rekisteriin merkitään edunvalvojaa ja hänen päämiestään koskevat tunniste- ja yhteystiedot. Rekisteriin saa myös merkitä tiedot henkilön toimintakelpoisuuden rajoittamisesta, rajoituksen sisällöstä, edunvalvojan tehtävästä ja määräämisen perusteesta. Rekisteriin saa merkitä myös tiedot omaisuusluettelosta, hoitosuunnitelman antamisesta ja tarkastamisesta, holhousviranomaisen lupaa koskevasta päätöksestä. Rekisteriin saa lisäksi merkitä sellaisia rekisterin käyttötarkoituksen kannalta tarpeellisia tietoja, jotka eivät ole henkilötietoja. Holhousviranomaisen vastaa rekisterin tietojen päivittämisestä ja päättää tietojen luovuttamisesta rekisteristä. (Laki holhoustoimesta 64 §.)

Holhoustoimilain mukaan edunvalvonta tai toimintakelpoisuuden rajoitus on merkittävä holhousasioiden rekisteriin, kun täysi-ikäiselle määrätään edunvalvoja tai hänen toimintakelpoisuutta rajoitetaan, alaikäiselle määrätään edunvalvojaksi muu henkilö kuin hänen vanhempansa tai kun poissaolevalle tai tulevalle omistajalle määrätään edunvalvoja. Edunvalvontaa ei merkitä rekisteriin, jos edunvalvojan tehtävä ei käsitä omaisuuden hoitamista eikä oikeuden valvontaa jakamattomassa pesässä. (Laki holhoustoimesta 65 §.)

Jokaisella on oikeus saada holhousasioiden rekisteristä tieto siitä, onko tietty henkilö edunvalvon-
nassa, kuka henkilön edunvalvoja on, mikä edunvalvojan tehtävä on ja onko henkilön toimintakel-
poisuutta rajattu ja miten. Henkilötunnuksen saa kuitenkin luovuttaa vain sille, joka tarvitsee sitä
etujensa, oikeuksiensa tai velvollisuuksiensa hoitamiseksi. Jokaisella on oikeus saada tietoonsa,
mitä itseään koskevia tietoja rekisteriin on tallennettu, ja edunvalvojalla on oikeus saada tietoonsa
rekisteriin tehdyt merkinnät, jotka koskevat hänen edunvalvontatehtäväänsä tai hänen päämies-
tään. Myös valtion tai kunnan viranomaisella ja Kansaneläkelaitoksella on oikeus saada tehtä-
viensä hoitamiseksi tarpeelliset tiedot holhousasioiden rekisteristä. (Laki holhoustoimesta 67 §.)

Kuitenkin lain mukaan jokaisen oikeus tietojen saamiseen päättyy siihen, kun edunvalvonta on
päättynyt. Tämän jälkeen oikeus saada tietoja rekisteristä on ainoastaan sillä, joka tarvitsee tietoa
etujensa, oikeuksiensa tai velvollisuuksiensa hoitamiseksi. Rekisteriin merkityt tiedot on säilytet-
tävä kymmenen vuoden ajan siitä, kun edunvalvonta on päättynyt. (Laki holhoustoimesta 68 §.)

Holhoustoimilaista löytyy myös edunvalvontaa koskeva salassapitosäännös. Lain mukaan valtion,
kunnan tai holhoustoimen edunvalvontapalveluita tuottavan palveluksessa oleva henkilö, luotta-
mushenkilö, edunvalvoja ja holhoustoimen tehtävässä käytetty asiantuntija eivät ilman asianomai-
sen suostumusta saa kertoa holhoustoimen tehtävän hoitamiseksi tietoon saamansa asiaa, joka
yksityisen taloudellisen edun tai yksityisyyden suojaamiseksi on pidettävä salassa. Salassapito-
säännöksen mukaan asia kuitenkin voidaan ilmaista muun muassa edunvalvontatehtävien suorita-
miseksi, syyttäjä- ja poliisiviranomaisille rikoksen selvittämiseksi sekä tuomioistuimelle, jos se on
edunvalvonnan kannalta tarpeen. (Laki holhoustoimesta 92 §.)

Koska holhoustoimilaissa ei säädetä, millaisessa muodossa päämiehen tulee antaa suostumuk-
sensa tietojensa luovuttamiseen, ja koska ne ovat henkilötietoja, säädökset löytyvät henkilötieto-
laista. Henkilötietolain mukaan yleinen pääsääntö on, että tietojen luovuttamiseen tarvittavan suos-
tumuksen tulee olla vapaaehtoinen, yksilöity ja tietoinen tahdon ilmaisu. (Henkilötietolaki
22.4.1999/523 3.1 §). Arkaluontoisten henkilötietojen, kuten seksuaalisuuteen tai terveydentilaan
liittyvien tietojen, luovuttamisen suostumuksen tulee henkilötietolain mukaan olla nimenomainen,
eli henkilö on nimenomaisesti antanut suostumuksensa näiden tietojen luovuttamiseen (Henkilö-
tietolaki 12.1 §).

Edunvalvojan kannattaa ottaa aina päämiehen suostumukset tietojen luovuttamiseen kirjallisena, vaikka suostumus ei koskisikaan arkaluontoisia tietoja, sillä edunvalvojalla on todistustaakka suostumuksen olemassaolosta. Suullisen suostumuksen yksiselitteisyyttä on lähes mahdotonta arvioida jälkikäteen. Yksiselitteisyys tarkoittaa, että päämiehen tulee suostumuksen perusteella tietää, millaisten tietojen luovuttamiseen ja kenelle hän on suostumustaan antamassa. Suostumus on tietoinen, jos päämies on saanut riittävästi tietoa siitä, mihin hän on suostumustaan antamassa. Vapaaehtoisuus tarkoittaa sitä, että päämies voi kieltäytyä suostumuksen antamisesta ilman sanktioita ja hän voi perua suostumuksensa milloin tahansa. (HE 96/1998 vp, 36—37.)

Edunvalvoja voi ottaa suostumuksen tietojen luovuttamiseen esimerkiksi edunvalvonnan alkaessa. Hän ei kuitenkaan saa painostaa päämiestä suostumuksensa antamiseen siksi, että se helpottaisi hänen työtänsä, vaan hänen pitää antaa päämiehen vapaasti päättää omien tietojen luovuttamisesta. Edunvalvojan tulee tiedustella, haluaako päämies antaa suostumuksensa tietojen luovuttamiseen, kenelle tietoja saa luovuttaa ja millainen suostumus muutenkin on sisällöltään. Edunvalvojan tulee huolehtia, että suostumus on henkilötietolain mukainen. Kun edunvalvoja saa tietopyynnön päämiehen asioista, hänen tulee tarkistaa suostumuksen olemassaolo tai keskustella siitä päämiehen kanssa. Jos suostumusta ei ole tai jos päämieheltä ei voi sitä enää saada tai päämies ei sitä halua antaa, lähtökohta on, ettei edunvalvoja saa luovuttaa päämiehen tietoja, joiden salassapito on perusteltu päämiehen yksityisyyden tai taloudellisen edun suojaamiseksi. Tällainen sääntely voi aiheuttaa hankaluuksia, kun päämiehen perheenjäsen tarvitsee tietoja päämiehen tilanteesta. (Kuuliala & Tornberg 2015, 551.)

Julkisuuslain (myöhemmin JulkL) julkisuusperiaatteen mukaan viranomaisten asiakirjat ovat julkisia, jollei laissa toisin säädetä. Julkisuuslain tarkoituksena on toteuttaa avoimuutta ja hyvää hallintotapaa viranomaisten toiminnassa. Sen tarkoituksena on myös antaa yksilöille ja yhteisöille mahdollisuus valvoa julkisen vallan ja julkisten varojen käyttöä, muodostaa vapaasti mielipiteensä sekä vaikuttaa julkisen vallan käyttöön ja valvoa oikeuksiaan ja etujaan. (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621 1—3 §: t.) Kuitenkin julkisuuslain mukaan edunvalvojan edunvalvontatehtävässä syntyneitä asiakirjoja pidetään sellaisina asiakirjoina, jotka on annettu viranomaiselle yksityiseen lukuun suoritettavaa tehtävää varten tai jotka on laadittu tehtävän suorittamiseksi. Tällaisia asiakirjoja ei pidetä julkisuuslain mukaan viranomaisen asiakirjoina, eikä niihin voi soveltaa julkisuuslain mukaista julkisuusperiaatetta. (JulkL 5.3 §.)

5.2 Läheisten tiedonsaantioikeus päämiehen kuoltua

Edunvalvonta lakkaa päämiehen kuolemaan, jonka jälkeen päämiehen oikeudenomistajilla on oikeus saada ne tiedot, jotka olisi tullut antaa edunvalvonnassa olevalle itselleen (Laki holhoustoimesta 88 §). Oikeudenomistajilla tarkoitetaan kuolinpesän osakkaita eli perimysjärjestyksen mukaisia perijöitä, yleistestamentin saajia ja eloonjäänyttä puolisoa osituksen toimittamiseen asti. Erään tulkinnan mukaan oikeudenomistajat ikään kuin perivät päämiehen tiedolliset oikeudet. (Kuuliala & Tornberg 2015, 564.)

Holhoustoimilain mukaan edunvalvoja on velvollinen tehtävänsä päätyttyä luovuttamaan hoidossaan oleva omaisuus päämiehelleen, uudelle edunvalvojalle tai muulle siihen oikeutetulle. Kun tehtävä päättyy päämiehen kuoleman johdosta eikä omaisuutta voida viivytyksettä luovuttaa pesän osakkaiden yhteishallintoon, edunvalvoja voi luovuttaa omaisuuden sellaisen pesän osakkaan hoidettavaksi, joka perintökaaren 18 luvun 3 pykälän mukaan voi pitää huolta pesän omaisuudesta. Edunvalvojan tulee ilmoittaa omaisuuden luovuttamisesta kaikille pesän osakkaille, joiden olinpaikka ja henkilöllisyys on selvillä. (Laki holhoustoimesta 59 §.)

Oikeudenomistajien tiedontarve liittyy lähinnä päämiehen taloudellisiin asioihin, sillä he tarvitsevat tietoja pesänselvittämistä varten. Tiedontarve voi myös liittyä esimerkiksi mahdollisiin hoitovirheepäilyihin tai edunvalvojan toiminnan asianmukaisuuteen liittyviin selvityksiin. (Kuuliala & Tornberg 2015, 566.)

5.3 Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotto

Jo edellisessä luvussa käsitellyssä eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa otettiin myös kantaa päämiehen läheisten oikeuteen saada tietoja päämiehen tilasta ja asioista. Edunvalvoja oli ottanut yhteyttä päämiehen asunnon siivoajaan vasta sen jälkeen, kun päämiehen läheinen oli ottanut yhteyttä edunvalvontatoimistoon. Oikeusasiamiehen ratkaisussa pohditaan, olisiko selvitystä siivoamisesta ylipäätään tehty ilman päämiehen läheisen yhteydenottoa. Kuitenkin oikeusasiamies toteaa, että yhteydenotto päämiehen läheisiin tulee ajankohtaiseksi vasta sitten, kun päämies ei ymmärrä hänen kannaltaan tärkeän asian merkitystä. Edunvalvojahan ei tapauksessa ollut edes

väittänyt, että päämiehen kuuleminen ei olisi ollut tämän ymmärryskyvystä johtuvista syistä mahdollista ennen siivoukseen ryhtymistä. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

Oikeusasiamies toteaa ratkaisussa, että yleisellä tasolla hän haluaa tuoda esiin seuraavat asiat: Holhoustoimilaissa ei säädetä erikseen edunvalvojan yhteydenpidosta päämiehen läheisiin. Laki ei siis velvoita edunvalvojaa ottamaan yhteyttä päämiehen läheisiin, kun hän on aikeissa ryhtyä toimenpiteisiin taloudellisissa asioissa. Holhoustoimilain salassapitosäntely asettaa myös osaltaan rajoituksia sille, missä määrin edunvalvoja voi kertoa päämiehen asioista ulkopuolisille. Lähiomaisillakaan ei ole salassapitosäntelyn syrjäyttävää tiedonsaantioikeutta. Kuitenkin oikeusasiamies toteaa, ettei salassapitovelvoite estä kaikkea yhteydenpitoa päämiehen omaisiin, kun ottaa huomioon sen peruslähdekohdan, että edunvalvonnan tulisi mahdollisimman vähän vaikuttaa päämiehen perhe-elämään ja siihen suojaan, jota se nauttii. Oikeusasiamies pitää hyvän edunvalvontatavan mukaisena menettelynä sitä, että edunvalvoja ottaa yhteyttä päämiehen läheisiin päämiehen asunon tyhjentämisen tullessa ajankohtaiseksi, jos päämies ei itse ymmärrä asian merkitystä. Läheisillä voi olla annettavissa lisävalaisua asiaan, ja he voivat tietää, mikä päämiehen tahto olisi irtaimen kohtalosta. (EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Oikeusasiamies, viitattu 13.9.2016.)

5.4 Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän suositus

Oikeusministeriön 14.4.2011 antamassa suosituksessa todetaan muun muassa, että edunvalvonnan alkamisesta tulee ilmoittaa päämiehen asioita aikaisemmin hoitaneille omaisille tai läheisille. Jos päämiehellä on useita yhteyttä pitäviä omiaisia tai läheisiä, heitä on kohdeltava tasapuolisesti. Päämiehen läheisten tiedusteluihin edunvalvonnan alettua tulisi vastata hyvän hallintotavan mukaan, mutta päämiehen salassa pidettäviä tietoja ei voida ilma päämiehen lupaa antaa, ja tämä tulisi selvittää tiedustelijoille. Jos päämies on jo aikaisemmin ilmoittanut, kenelle tietoja voi antaa ja kenen kanssa hänen asioistaan voi keskustella, toimitaan sen mukaisesti. (Oikeusministeriö 2011, viitattu 20.9.2016.)

Jos päämies ei itse pysty ottamaan kantaa asiaan eikä ole aikaisemminkaan ilmaissut tahtoaan, joutuu edunvalvoja harkitsemaan yhteydenpitoa päämiehen omaisiin ja tietojen antamisen laajuutta itsenäisesti. Suosituksen lähtökohdana on salassapitovelvollisuus, mutta päämiehen etu voi olla

myös se, että päämiehen läheisten ja omaisten kanssa on toimiva yhteistyö. Omaisilla voi perheyhteyden ja muiden olosuhteiden vuoksi olla jo selvä kuva päämiehen taloudellisista asioista, jolloin niistä keskusteleminen ei aiheuta vahinkoa päämiehelle. Edunvalvojalle jää yksittäistapauksessa harkintavaltaa, mitä tietoja hän voi antaa ja millä tarkkuudella päämiehen asioista voi omaisten ja läheisten kanssa keskustella silloin, kun päämies ei pysty asiaa ratkaisemaan. Suosituksessa todetaan, että edunvalvojan tulee ratkaisua pohtiessa kunnioittaa päämiehen oikeutta sekä perheyhteyteen että yksityisyyteen ja arvioida, minkälainen menettely vastaa parhaiten päämiehen etua. (Oikeusministeriö 2011, viitattu 20.9.2016.)

6 YLEISTEN EDUNVALVOJIEN HAASTATTELU

Haastattelin 25.10.2016 kahta Kainuun edunvalvontatoimiston yleistä edunvalvojaa. Valitsin haastateltavat sillä perusteella, että olin itse suorittanut opintoihini kuuluvan työharjoittelun samassa edunvalvontatoimistossa ja siksi tiesin, että siellä on asiantuntevaa ja pitkän kokemuksen edunvalvonnasta omaavaa henkilökuntaa. Edunvalvoja A on työskennellyt edunvalvojana 18 vuotta ja holloustoimessa yhteensä 33 vuotta. Edunvalvoja B on työskennellyt edunvalvojana 9 vuotta ja sitä ennen edunvalvontasihteerinä. Haastattelu toteutettiin yhtä aikaa edunvalvojen tiukan aikataulun takia. Haastateltavien nimiä en julkaise, sillä olin sopinut haastateltavien kanssa, että haastattelun voi tehdä anonymisti. (Yleinen edunvalvoja A & yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Haastattelun aluksi keskityin tiedustelemaan päämiesten omaa aktiivisuutta asioidensa hoitamiseen. Vaativatko päämiehet tietoa omasta taloudellisesta tilanteestaan, ja haluavatko he tietää, miten heidän asioitaan hoidetaan? Edunvalvoja A:n mukaan osa päämiehistä on hyvinkin aktiivisia ja osa taas täysin passiivisia. Aktiivisuus riippuu paljon päämiehen terveydentilasta ja iästä. Aktiivisuus riippuu myös asuinpaikasta. Lähellä toimistoa asuvat ovat aktiivisia, ja kaupungissa on enemmän houkutus- ja mahdollisuuksia tehdä erilaisia asioita. Esimerkiksi työttömät ovat hyvinkin aktiivisia ja hoitavat itse omia asioitaan, kuten työttömyyskorvausten hakemisen. Pääsääntöisesti edunvalvoja hoitaa taloudelliset asiat ja maksaa laskut, mutta osa päämiehistä hankkii itse esimerkiksi vakuutukset autoonsa. Edunvalvojan mukaan suurin osa päämiehistä on kuitenkin sellaisia, joita joutuu kannustamaan omien asioidensa hoitamiseen. (Yleinen edunvalvoja A, haastattelu 25.10.2016.)

Toisen haastatteleman edunvalvojan mukaan enemmistö päämiehistä on passiivisia ja kykenevämpiä hoitamaan omia asioitaan. Osa päämiehistä on kuitenkin aktiivisia, jopa vahingoksi asti, sillä esimerkiksi puhelinmyyntifirmat ottavat päämiehiin yhteyttä ja siitä syntyy vahinkoa päämiehille, kun edunvalvoja ei aina pysty kontrolloimaan päämiestään. (Yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Seuraavaksi tiedustelin, kuinka aktiivisesti edunvalvojat itse ovat yhteydessä päämiehiinsä heidän asioita hoitaessaan. Edunvalvoja B:n mukaan päämieheen ollaan yhteydessä yleensä aina, kun tulee vastaan harvinaisempia asioita. Hän kertoi esimerkiksi päämiehestä, jolla oli tiukka taloudellinen tilanne. Päämies oli esittänyt toiveen, että jos sovittua käyttövaraa ei voi joka viikko antaa,

niin hänelle ilmoitettaisiin siitä erikseen. Edunvalvojan mukaan kuuleminen riippuu paljon siitä, ymmärtääkö päämies asian merkityksen ja voidaanko häntä kuulla. Edunvalvoja varmistaa esimerkiksi hoitohenkilökunnalta päämiehen tilanteen ja sen, voidaanko päämiestä kuulla. (Yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Toisen edunvalvojan mukaan päämiestä kuullaan, jos tehdään jotain tavallisuudesta poikkeavaa. Yhteydessä on joko edunvalvoja itse tai edunvalvontasihteeri. Jos päämies on esimerkiksi vuodeosastolla, häneen voidaan olla yhteydessä hoitohenkilökunnan kautta. Tarvittaessa voidaan käydä myös sairaalassa paikan päällä. Edunvalvojan mukaan kuuleminen riippuu paljon siitä, miten paljon päämies ymmärtää. Päämiestä kuullaan kaikissa tilanteissa, joissa tehdään omaisuuteen liittyviä toimenpiteitä ja päämies ymmärtää asian. Edunvalvojan mukaan varsinkin edunvalvonnan alussa päämiestä kuullaan, kun tämän kanssa sovitaan käyttövaroista, niiden määrästä, ajankohdasta ja maksutiheydestä. Päämiehet saavat itse esittää toiveita. (Yleinen edunvalvoja A, haastattelu 25.10.2016.)

Seuraavaksi tiedustelin, miten päämiesten mahdollisuus osallistua omien asioidensa hoitoon toteutetaan. Edunvalvojan mukaan päämiesten ja heitä hoitavien henkilöiden kanssa pidetään hoitokokouksia, joissa päämiesten asioista päätetään. Esimerkiksi eräs päämies oli saanut perintöä, ja edunvalvoja oli yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa keskustellut päämiehen kanssa siitä, mitä perinnölle tehdään. Päämies oli saanut esittää omia toiveitaan asiasta ja siitä, kuinka paljon hän saa ylimääräistä käyttörahaa. Tarvittaessa käydään päämiehen kotona neuvotteluissa tai sovitaan aika toimistolle. (Yleinen edunvalvoja A, haastattelu 25.10.2016.)

Toisen haastatteleman edunvalvojan mukaan edunvalvoja toivovat, että päämiehet itse tulisivat käymään toimistolla. Silloin voitaisiin käydä asioita läpi ja tiedustella päämiehen mielipidettä. Mukaan voitaisiin kutsua myös yhteistyötahot. Edunvalvojan mukaan jokainen, joka haluaa ja kykenee, pääsee hoitamaan omia asioitaan. Pitkät välimatkat aiheuttavat tietysti omat hankaluutensa, mutta aina jokin keino on keksitty. (Yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Seuraavaksi tiedustelin, millaisissa asioissa edunvalvojat ovat kuulleet päämiehiään. Edunvalvoja A kertoi kuulevansa päämiestään ainakin kaikissa maistraatin lupaa vaativissa oikeustoimissa. Hänen mukaan kaikissa suuremmissa taloudelliseen tilanteeseen tai omaisuuteen liittyvissä asioissa kuullaan päämiehiä. Esimerkiksi silloin, kun päämiehelle pitää löytää uusi asunto, tiedustellaan, millaisen asunnon päämies haluaa. Voi olla, ettei päämies haluaisi muuttaa, mutta joskus se on

pakollista ja päätös on tehtävä, vaikka päämies haraa vastaan. (Yleinen edunvalvoja A, haastattelu 25.10.2016.)

Toisen edunvalvojan mukaan päätöksiä ei yleensä tehdä päämiestä kuulematta. Edunvalvoja ei voi mennä tekemään asioita, joista päämies ei tiedä. Tämä tuo turvaa sekä päämiehelle että edunvalvojalle itselleen. On tilanteita, joissa päämiehellä on tiukka taloudellinen tilanne ja hänen pitää tehdä valintoja tilanteen korjaamiseksi. Edunvalvojan on helpompi tehdä päätös, kun päämies on itse saanut valita toimintatavan annetuista vaihtoehdoista. Päämiestä kuullaan aina, jos se on mahdollista. (Yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Seuraavaksi tiedustelin, millaisissa asioissa edunvalvojat ovat jättäneet kuulematta päämiehiään. Normaalien juoksevien asioiden hoitaminen on eräs esimerkki, jolloin kuulemista ei tehdä. Laskujen maksaminen ja velkojen lyhentäminen tehdään päämiestä kuulematta, varsinkin kun niistä on jo aikaisemmin sovittu. Näitä asioita hoidetaan oman harkinnan mukaan. Kuulemista ei myöskään suoriteta asioissa, joissa tiedetään, ettei päämies ymmärrä asian merkitystä. Kun päämies ei ymmärrä, halua ymmärtää tai anna asiallista vastausta, joudutaan hänet jättämään kuulematta. Lääkärintodistuksessa voidaan myös todeta, ettei päämies ymmärrä asiaa, joten kuuleminen on turhaa. Esimerkiksi kehitysvammaiset päämiehet on perinnönjakotilanteissa jätetty kuulematta, koska kuuleminen vain sekoittaisi päämiestä. (Yleinen edunvalvoja A, haastattelu 25.10.2016.)

Seuraavaksi tiedustelin, vaikuttavatko päämiesten mielipiteet asian lopulliseen ratkaisuun. Pääsääntöisesti toimitaan päämiesten tahtojen mukaan, mutta joskus joudutan johdattelemaan päämiestä, sillä hänen mielipiteensä ei ole hänen etujensa mukainen. Ajan kanssa päämies saadaan ymmärtämään oma etunsa ja muuttamaan mielipiteensä. Jos päämiehellä on kuitenkin jyrkkä vastustus johonkin asiaan, väkisin ei päätöksiä tehdä muissa kuin pakottavissa tilanteissa. Päämiehet eivät kuitenkaan olisi edunvalvonnassa, jos he voisivat päättää kaikista asioista itsenäisesti. Edunvalvojat käyttävät tervettä maalaisjärkeä, vaikka yleisesti he tekevät päätöksiä aika varovaisesti päämiehen mielipiteen vastaisesti. (Yleinen edunvalvoja A, haastattelu 25.10.2016.)

Toinen edunvalvoja toi myös esille, että päämiehen suullinen mielipide voidaan kirjata käytettävään tietokantaan. Näin päämiehen mielipide jostain asiasta on helposti edunvalvojan ja sihteerin saatavilla, ja mielipide voidaan ottaa huomioon edunvalvojan ja sihteerin päätöksenteossa. (Yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Seuraavaksi siirryimme päämiehen läheisten tiedusteluihin päämiehen taloudellisista asioista. Edunvalvoja B:n mukaan läheiset ottavat yhteyttä edunvalvojiin ja yrittävät saada tietoja päämiehen tilanteesta. Edunvalvojan mukaan tietoja ei anneta, jos päämies ei ole läsnä. Edunvalvoja B kertoo olevansa itse varovainen tietojen luovuttamisen suhteen. Sellaisissa tilanteissa, joissa omainen on hoitanut päämiehen asioita ennen kuin päämies on siirtynyt yleiseen edunvalvontaan, omainen tietää jo päämiehen tilanteesta ja keskustelun käyminen on helpompaa. (Yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Toinen edunvalvoja kertoi, että päämiehien läheiset ottavat yhteyttä ja kyselevät päämiehen asioista. Taloudellisista asioista ei kerrota, mutta hän on keskustellut päämiehen asioista yleisellä tasolla. Jos läheiset ovat jo tiedoneet jotain päämiehen taloudellisista asioista, niistä on voinut puhua, mutta mitään uutta tietoa ei voi kertoa. (Yleinen edunvalvoja A, haastattelu 25.10.2016.)

Edunvalvojat kertoivat, että he ovat kertoneet päämiehen asioista läheisille, jos läheinen on ollut läsnä yhdessä päämiehen kanssa. Muutamassa tapauksessa heillä on ollut päämiehen lupa kertoa tämän asioista läheisille. Kirjallisten lupien antaminen on kuitenkin melko harvinaista. Ainoastaan yksi päämies on antanut luvan kertoa asioistaan tietyille läheisille. Usein sellaiset tapaukset, joissa pitää vaikuttaa päämiehen omaisuuksiin, ovat haastavia, koska päämiehet ovat usein muistisairaita eikä heiltä voi pyytää lupaa. Lähinnä edunvalvojat ovat keskustelleet asunnon tyhjentämiseen liittyvistä asioista, sillä usein näissä asioissa läheiset ovat parhaimpia asiantuntijoita. (Yleinen edunvalvoja A & yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Edunvalvojat myös kertoivat, että joissakin tapauksissa salassapito on mennyt liian pitkälle. Päämiehen muutettua vanhainkotiin eivät naapurit välttämättä ole saaneet tietoonsa päämiehen uutta osoitetta. Edunvalvojat eivät voi sitä kertoa, vaikka vieraat toisivat päämiehen elämään vaihtelua ja iloa. Osoitetiedot ovat julkisia, joten ei syntyisi vahinkoa, jos edunvalvoja kertoisi päämiehen uuden osoitteen. (Yleinen edunvalvoja A & yleinen edunvalvoja B, haastattelu 25.10.2016.)

Viimeiseksi tiedustelin, kuinka edunvalvojat ovat selittäneet päämiehen läheisille, että he eivät voi kertoa päämiehen taloudellisista asioista. Edunvalvojat sanovat läheisille yksinkertaisesti, että eivät voi ilman päämiehen lupaa kertoa päämiehen asioista. Yleensä läheiset uskovat kerralla. Joskus läheiset yrittävät johdatella keskustelua päämiehen taloudellisiin asioihin, mutta silloin on itse otettava tarkkana, ettei paljasta päämiehen asioita. Yleensä päämiehen ja läheisen välillä on jonkinlainen eturistiriita, jonka vuoksi on määrätty yleinen edunvalvoja. Muutenhan läheiset itse toimisivat

päämiehen edunvalvojina. (Yleinen edunvalvoja A & yleinen edunvalvoja B, haastattelu
25.10.2016.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tarkoituksena oli saada vastaus seuraaviin kysymyksiin:

- Miten päämiehen itsemääräämisoikeus ja perusoikeudet turvataan edunvalvonnassa?
- Miten yhteistoiminta ja kuuleminen käytännössä toteutuvat?
- Miten kuuleminen toteutetaan, ja millaisissa asioissa kuulemista ei tarvitse tehdä?
- Millaisissa tilanteissa päämiehen läheisille annetaan tietoja päämiehen taloudellisesta tilanteesta?

Päämiehen perusoikeuksen turvaaminen on edunvalvojan ja edunvalvojaa valvovan maistraatin vastuulla. Kuten jo olen aiemmin opinnäytetyössäni todennut, perusoikeudet kuuluvat myös holhouksen alaisena oleville, mutta niihin liittyvää puhevaltaa käyttää holhooja. Edunvalvojan tulee turvata päämiehen perusoikeuksien toteutuminen suhteessa kolmansiin osapuoliin ja julkiseen valtaan. Edunvalvojan tulee myös tarkastella perusoikeuksien toteutumista suhteessa omaan toimintaan päämiehen asioissa. Edunvalvoja on parhaimmillaan tae päämiehelle siitä, että hänen perusoikeutensa ovat turvatut.

Koska huonokuntoisimmat päämiehet eivät itse kykene tarkastelemaan omien oikeuksiensa toteutumista, he eivät myöskään kykene valittamaan edunvalvojalle tämän tekemistä päätöksistä. Näiden päämiesten perusoikeuksien toteutumisen turvaaminen on viime kädessä maistraatin asia. Maistraatti valvoo edunvalvojen toimintaa ja antaa huomautuksia edunvalvojille. Maistraatit valvovat, etteivät edunvalvojat ylitä toimivaltaansa, sillä edunvalvoja voi puuttua päämiehen oikeuksiin vain käräjäoikeuden tai maistraatin antaman edunvalvontapäätöksen asettamien rajojen puitteissa.

Edunvalvojen toimintaa valvoo myös eduskunnan oikeusasiamies. Hänen antamillaan ratkaisuilla on merkitystä holhoustoimilain soveltamisessa. Oikeusasiamiehen antamien huomautusten pohjalta virkamiehet osaavat vastaisuudessa soveltaa lakia oikealla tavalla.

Päämiehen itsemääräämisoikeus turvataan edunvalvonnassa jo lain tasolla. Päämiehiä ei saa julistaa vajaavaltaisiksi, jos lievimmät keinot riittävät turvaamaan päämiehen taloudellisten asioiden hoidon. Lievimmän puuttumisen periaatteen mukaan edunvalvojan tehtävää määriteltäessä pää-

miehen asemaa ja oikeutta tehdä itse oikeustoimia ei saisi rajata liian tiukaksi. Vaikka jollekin henkilölle määrättäisiin edunvalvoja, hän voi silti osallistua omien taloudellisten asioidensa hoitamiseen. Siksi edunvalvojan ja hänen tehtävänsä määrittäminen on tehtävä huolella ja mietittävä, millaisilla keinoilla voidaan turvata päämiehen etu puuttumatta liikaa päämiehen itsemääräämisoikeuteen.

Edunvalvojen haastattelun perusteella voidaan todeta, että päämiehen itsemääräämisoikeus otetaan huomioon myös käytännössä. Päämiehet saavat osallistua päätöksentekoon, jos he itse haluavat tai siihen kykenevät. Edunvalvojat siis tukevat päämiehiään heidän hoitaessa itse omia asioitaan. Edunvalvojat myös toivovat ja kannustavat päämiehiään hoitamaan omia asioitaan, sillä osa päämiehistä on kovin passiivisia. Juuri näiden passiivisten päämiesten osalta maistraatin valvontaa korostuu, sillä edunvalvoja joutuu tekemään itsenäisesti päämiehen taloudellisiin asioihin ja omaisuuteen liittyviä päätöksiä.

Kuuleminen ja yhteistoiminta päämiehen kanssa ovat olennainen osa edunvalvontaa. Oikeus tulla kuulluksi on kirjattu perustuslakiin. Kuulemisvelvollisuus on kirjattu myös holhoustoimilakiin, ja kuuleminen on tehtävä, jos päämies ymmärtää asian merkityksen. Kuten olen jo aikaisemmin opinnäytetyössäni todennut, kuulemisen ja yhteistoiminnan tarve on suuri varsinkin silloin, kun päämiehen toimintakelpoisuutta ei ole rajattu. Yhteistoiminnalla voidaan välttää päällekkäisten ja ristiriitaisten oikeustoimien vaara. Päämiehen kuuleminen on tärkeää edunvalvojaa määrätessä, edunvalvonnan alussa ja aina silloin, kun tehdään päämiehen kannalta tärkeänä pidettäviä päätöksiä.

Käytännössä yhteistoiminta ja kuuleminen toteutuvat edunvalvojen haastattelun perusteella erilaisin tavoin. Päämiestä voidaan kuulla puhelimitse, hän voi itse tulla neuvotteluun toimistolle tai edunvalvoja voi käydä päämiehen kotona tai sairaalassa häntä tapaamassa. Edunvalvojat kannustavat päämiehiään omien asioittensa hoitamiseen ja antavat neuvoja asioitten hoidossa.

Edunvalvojat kuulevat päämiehiään yleensä aina, kun he tekevät päätöksiä päämiehen talouteen tai omaisuuteen liittyvissä asioissa. Aina kun eteen tulee jokin tavanomaisesta poikkeava päätös, päämiestä kuullaan. Esimerkiksi kaikissa maistraatin lupaa vaativissa oikeustoimissa kuullaan päämiestä ja myös niissä tapauksissa, kun päämies on muuttamassa asunnosta toiseen. Kuuleminen tuo turvaa myös edunvalvojalle, ja hänen on helpompi tehdä päätöksiä, kun hän tietää päämiehen kannan.

Kuulemisen voi jättää tekemättä, jos päämies ei ymmärrä asian merkitystä. Edunvalvoja voi tiedustella päämiehen ymmärryksen tasoa häntä hoitavalta henkilökunnalta tai käydä itse päämiehen luona toteamassa ymmärryskykyä. Myös lääkärintodistuksessa voi olla maininta, ettei päämies ymmärrä asian merkitystä. Kuulemista ei myöskään suoriteta juoksevien asioiden hoidossa. Tavallisia laskuja maksetaan ja velkoja lyhennetään ilman, että niistä erikseen ilmoitetaan päämiehelle.

Päämiehen mielipiteelle tulee antaa merkitys, ja edunvalvojan pitää pyrkiä noudattamaan päämiehen tahtoa, kun päämiehen katsotaan ymmärtävän asian merkitys. Edunvalvonnan taso vaikuttaa päämiehen mielipiteen merkitykseen siten, että jos toimintakelpoisuutta ei ole rajattu, päämiehen tahdon tulisi olla ratkaiseva. Käytännössä edunvalvojat toimivat päämiehen tahdon mukaan. Joskus edunvalvojat joutuvat johdattelemaan päämiestä hänen etunsa mukaiseen ratkaisuun. Edunvalvojat tekevät päämiehen mielipiteen vastaisia ratkaisuja varovasti ja vain pakottavissa tilanteissa.

Päämiehen läheisten oikeus saada tietoja päämiehen taloudellisesta tilanteesta riippuu päämiehen suostumuksesta tietojen luovuttamiseen. Laki ei velvoita edunvalvojaa ottamaan yhteyttä päämiehen läheisiin, kun hän on aikeissa ryhtyä toimenpiteisiin taloudellisissa asioissa. Edunvalvojat ovat holhoustoimilain mukaan vaitiolovelvollisia päämiehen asioista. Päämiehen tulee antaa vapaaehtoinen, yksilöity, nimenomainen ja tietoinen tahdon ilmaisu edunvalvojalle, jotta tämä voi kertoa päämiehen asioista hänen läheisilleen. Suostumuksen on hyvä olla kirjallinen, sillä edunvalvojalla on todistustaakka suostumuksen olemassaolosta.

Päämiehen mahdollisuus harkitun ja tietoisin suostumuksen antamiseen on riippuvainen päämiehen ymmärryskyvystä. Jos päämies ei ole antanut lupaa tietojen luovuttamiseen, eikä hän enää ymmärrä asian merkitystä, niin edunvalvojan tulee itsenäisesti harkita tietojen luovuttamisen laajuutta. Yleisen edunvalvonna kehittämistyöryhmän suosituksen mukaan päämiehen etu voi olla, että päämiehen läheisten ja omaisten kanssa on toimiva yhteistyö. Jos läheiset jo tietävät päämiehen asioista, niin hänelle ei aiheudu vahinkoa, vaikka edunvalvoja keskustelee päämiehen taloudellisista asioista. Edunvalvojan pitää kunnioittaa päämiehen oikeutta perheyhteyteen, mutta myös yksityisyyteen. Edunvalvojan harkinnassa on, minkälainen menettely vastaa parhaiten päämiehen etua.

Edunvalvojen mukaan kirjallisten lupien antaminen tietojen luovuttamiseen on harvinaista. Haastattelemillani edunvalvojilla on molemmilla yli sata päämiestä, mutta ainoastaan yksi päämies on

antanut kirjallisen luvan kertoa omista asioista tietyille läheisille ihmisille. Yleensä luvat ovat suullisia ja ne annetaan silloin kun läsnä ovat edunvalvoja, läheinen ja päämies itse.

Edunvalvojat tiedostavat oman vaitiolovelvollisuutensa eivätkä anna tietoja, jos päämies ei ole antanut siihen lupaa tai jos päämies ei ole läsnä, kun asioista keskustellaan. Edunvalvojat kertovat päämiehen asioista yleisellä tasolla ja voivat keskustella asioista, joista läheiset tietävät jo entuudestaan.

Salassapitovelvollisuus on saanut joissakin asioissa liian määrävän aseman. Edunvalvojat itse totesivat haastatellussa, että he haluaisivat kertoa päämiehen läheisille ihmisille kuten entisille naapureille päämiehen nykyisen olinpaikan. Osoitetiedot ovat kuitenkin julkisia, joten edunvalvojien mukaan päämiehille ei aiheutuisi vahinkoa, jos he kertoisivat päämiehen uuden osoitteen. Edunvalvojien mukaan päämiesten elämään toisi suurta iloa, jos heidän läheisensä esimerkiksi tietäisivät, minne päämies on muuttanut. Näin he voisivat vierailla päämiehen luona ja tuoda vaihtelua tämän arkeen. Kuten olen jo aikaisemmin opinnäytetyössäni todennut, voi omaisilla jo olla tietoa päämiehen taloudellista asioista, ja siinä tapauksessa hänen asioistaan keskusteleminen ei aiheuta vahinkoa päämiehelle. Läheiset tietävät usein edunvalvojaa paremmin esimerkiksi päämiehen irtaimistosta ja voivat kertoa edunvalvojalle päämiehelle tärkeistä tavaroista. Päämiehen etu voi olla myös se, että päämiehen läheisten ja omaisten kanssa on toimiva yhteistyö.

8 POHDINTA

Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää, miten päämiehen perusoikeudet ja itsemääräämisoikeus turvataan yleisessä edunvalvonnassa. Tutkimuksessa oli tarkoitus selvittää, kuinka yhteistoiminta ja päämiehen kuuleminen käytännössä toteutuvat. Lisäksi halusin selvittää, millaisissa tilanteissa päämiehen läheisille annetaan tietoa päämiehen taloudellisista asioista. Tutkimus on luonteeltaan laadullinen, ja sen teoriatausta on lainopissa.

Opinnäytetyön päätuloksena sain selville sen, että edunvalvojat ja maistraatit ovat velvollisia turvaamaan päämiehen perusoikeuksien toteutumisen. Jo lainsäädännön valmistelumateriaaleissa todetaan, että perusoikeudet kuuluvat myös holhouksen alaisena oleville. Päämiesten itsemääräämisoikeutta saa ainoastaan rajoittaa vain siinä määrin kuin se on päämiehen edun mukaan tarpeellista. Pitää valita lievin keino, jolla päämiehen taloudellinen turvallisuus voidaan taata. Edunvalvojan pitää työssään toimia yhteistyössä päämiehen kanssa ja kuulla päämiestä aina, kun hän tekee päämiehen kannalta tärkeitä päätöksiä ja kun päämies ymmärtää asian merkityksen. Päämiehen läheisten oikeus saada tietoa päämiehen asioista on lain perusteella hyvin rajoitettu. Tietoja voidaan luovuttaa ainoastaan niissä tilanteissa, joissa päämies on antanut luvan tietojen luovuttamiseen.

Opinnäytetyöni aiheen valintaan vaikutti suuresti se, että suoritin työharjoittelun Kainuun edunvalvontatoimistossa, ja siellä keskusteltiin aiheeseen liittyvistä asioista. Myös eduskunnan oikeusasiamiehen antamien ratkaisujen uutisointi vaikutti aiheen valintaan. Keväällä 2016 hyväksyin aiheen ja aloitin erilaisiin lähteisiin tutustumisen. Varsinainen kirjoittamisprosessi pääsi alkuun vasta syksyllä, sillä kesän aikana keskityin työntekoon. Tavoitteena oli saada opinnäytetyö valmiiksi joulukuun mennessä, joten olen pysynyt aikataulussa, vaikka lopussa tulikin kiire.

Itse olen tyytyväinen opinnäytetyön lopputulokseen. Työn rakenne on ollut selvillä jo aloituskeskustelusta alkaen, joten kirjoittaminen oli melko helppo aloittaa. Ainoastaan ensimmäisen luvun kirjoittaminen tuotti hankaluuksia, sillä asian rajaaminen tuotti vaikeuksia. Olisin voinut rönseyillä, vaikka mihin eri suuntaan. Opinnäytetyön tekstiä olen joutunut muokkaamaan, jotta raportin järjestys olisi loogisempi ja lukijalle helpompi ymmärtää.

Opinnäytetyön tekemiseen tarvittu lähdeaineiston löytäminen ei tuottanut suuria ongelmia, sillä tiesin, mitä lakeja tulen tutkimuksessa tarvitsemaan. Myös oikeuskirjallisuuden löytäminen oli aika helppoa, ja ainoa ongelma oli se, että kirjastosta lainatut kirjat täytyi vähän väliä palauttaa, ja sitten joutui taas odottamaan viikkoja, jotta saisi saman kirjan takaisin itselleen. Siksi lopulta ostin omaksi Johanna Tornbergin ja Matti Kuulialan kirjoittaman kirjan Suomen edunvalvontaoikeus, joka oli yksi opinnäytetyön päälähteistä. Edunvalvojien haastattelun sopiminen sujui myös ongelmitta, ja pystyin suorittamaan haastattelun jo muutama päivä haastattelupyynnön esittämisen jälkeen.

Prosessin vaikeimpana vaiheena voidaan pitää kirjoittamisen aloittamista. Oli hankala päättää, mistä kirjoittamisen aloittaisi ja miten aihe ei pääsisi liiaksi kasvamaan. Alun vaikeuden jälkeen oli kirjoittaminen jo luontevaa ja päivässä sai aikaan paljon. Toki prosessin loppukiri aiheutti omat haasteensa, mutta olen kokonaisuudessa tyytyväinen opinnäytetyön lopputulokseen.

Kun tarkastellaan opinnäytetyön luotettavuutta ja yleistettävyyttä, täytyy huomata, että laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoitus tavoitella tilastollista yleistettävyyttä. Tutkimuksen haastatteluissa pyritään ymmärtämään haastateltavia henkilöitä, ja haastatteluissa ilmi tulleet asiat edustavat vain muutaman edunvalvojan käsitystä tutkitusta aiheesta. Tuloksista voidaan kuitenkin päätellä, että edunvalvonnassa huomioidaan päämiehen perusoikeudet ja itsemääräämisoikeus, sillä maistratti valvoo kaikkia edunvalvojia. Työn luotettavuutta parantaa se, että lähteenä on käytetty lakeja, lain esitöitä, oikeuskäytäntöä ja laadukasta oikeuskirjallisuutta. Työn suurimpana uhkana on ollut riittävän laajan lähdeaineiston kerääminen, sillä loppuprosessin aikana kaikki haluamani kirjat eivät olleet saatavana.

Jatkotutkimusaiheena voisi olla esimerkiksi erojen selvittäminen yleisten edunvalvojien ja yksityisten edunvalvojien käytännöissä tutkittavan aiheen osalta. Yksityisiä edunvalvojia koskevat suurimmalta osin samat säännökset kuin yleisiä edunvalvojia, joten olisi mielenkiintoista selvittää, kuinka hyvin he ovat perillä omista velvollisuuksistaan päämiehiään kohtaan. Olisi myös mielenkiintoista tietää, kertovatko yksityiset edunvalvojat enemmän päämiehen asioista läheisille verrattuna yleisiin edunvalvojiin.

LÄHTEET

EOA 11.9.2015. Dnro 605/2/14. Viitattu 13.9.2016, <http://www.oikeusasiamies.fi>

Hallberg H., Karapuu H., Ojanen T., Scheinin M., Tuori K. & Viljanen V. 2011. Perusoikeudet. 2. uudistettu painos. Helsinki: WSOYpro.

Hallituksen esitys Eduskunnalle henkilötietolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 96/1998 vp. Viitattu 22.10.2016, <https://www.eduskunta.fi>.

Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi. HE 146/1998 vp. Viitattu 12.9.2016, <https://www.eduskunta.fi>.

Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. HE 309/1993 vp. Viitattu 5.9.2016, <https://www.eduskunta.fi>.

Henkilötietolaki 22.4.1999/523.

Hirsijärvi S., Remes P. & Sajavaara P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

KKO 12.1.2005 T 6. Finlex.

Kuuliala, M. & Tornberg, J. 2015. Suomen edunvalvontaoikeus. Helsinki: Talentum.

Laki holhustoimesta 1.4.1999/442.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621.

Laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 1.6.2016/477.

Oikeusministeriö 14.4.2011. 2/33/2010. Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän suositus. Viitattu 20.9.2016, [www.oikeus .fi](http://www.oikeus.fi).

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Välimäki P. 2013. Edunvalvontaoikeus. Helsinki: Sanoma pro Oy.

Välimäki P. 2008. Holhustoimen pääpiirteet. Helsinki: WSOYpro.

Yleinen edunvalvoja A. 2016. Kainuun edunvalvontatoimisto. Haastattelu 26.10.2016. Tekijän hal-
lussa.

Yleinen Edunvalvoja B. 2016. Kainuun edunvalvontatoimisto. Haastattelu 26.10.2016. Tekijän hal-
lussa.

1. Kuinka kauan olet työskennellyt yleisenä edunvalvojana?
2. Kuinka paljon päämiehet osallistuvat omien asioidensa hoitamiseen?
3. Kuinka aktiivisesti olette itse yhteydessä päämiehiin hoitaessanne heidän asioitaan?
4. Miten päämiesten mahdollisuus osallistua omien asioidensa hoitoon on toteutettu?
5. Millaisissa asioissa olette kuulleet päämiehiänne?
6. Millaisissa asioissa olette jättäneet kuulematta päämiehiänne?
7. Miten päämiehen kuuleminen käytännössä toteutetaan?
8. Vaikuttavatko päämiehen mielipiteet asian lopulliseen ratkaisuun?
9. Ovatko päämiesten läheiset olleet teihin yhteydessä ja yrittäneet saada tietoja päämiehen taloudellisista asioista?
10. Oletteko kertoneet päämiehen asioista hänen läheisilleen, ja jos olette, mistä asioista?
11. Oletteko selittäneet päämiehen läheisille, miksi ette voi antaa tietoja päämiehen asioista?